

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Mezinárodní humanitární a sociální práce

Karolína Slovíková

Romové pracující ve službách sociální prevence
Diplomová práce

vedoucí práce: Mgr. Pavlína Valouchová, Ph.D.

2015

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci dne 15. 4. 2015

Karolína Slovíková

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především své vedoucí práce za cenné rady, podněty, inspiraci a povzbuzení. Dále bych také chtěla poděkovat všem respondentům, kteří mi ochotně poskytli informace.

3.1	Sociální práce	31
3.2	Užívané přístupy, specifika	32
3.2.1	Modely sociální práce vhodné pro práci s menšinami.....	33
3.3	Romové a sociální služby.....	35
3.4	Romové poskytující sociální služby.....	36
3.4.1	Sociální pracovník	37
3.4.2	Pracovník v sociálních službách	37
4	Metodologie výzkumu.....	39
4.1	Výzkumná metoda	39
4.2	Technika sběru a analýza dat	40
4.3	Výzkumný vzorek	41
4.4	Reflexe a limity výzkumu	41
5	Analytická část	42
5.1	Motivace.....	42
5.1.1	Jak se k práci v sociální oblasti dostali	42
5.1.2	Vlastní motivace k práci v sociálních službách	45
5.2	Vztah a spolupráce Roma jako pracovníka a Roma jako klienta.....	50
5.2.1	Vlastní názor a postřehy na situaci, kdy Rom pracuje s Romem ve vztahu pracovník a klient sociální služby.....	50
5.2.2	Práce s příbuznými či kamarády	57
5.3	Hodnocení vykonávané práce	60
5.4	Diskuse	63
	Závěr	66
	Seznam zdrojů.....	68

Úvod

Téma této diplomové práce, která se zaměřuje na Romy pracující ve službách sociální prevence, jsem si zvolila z toho důvodu, že již od prvního ročníku studia sociální práce si kladu spoustu otázek ohledně tohoto tématu. V prvním ročníku jsem absolvovala praxe ve službách, kde Romové byli jak klienty, tak pracovníky. Jako člověk na úplném začátku této profese jsem si teprve zvykala na Romy klienty a Romové pracovníci mě velmi překvapili. Dnes pracuji v organizaci, která má rovněž Romy klienty i pracovníky. Mám tedy možnost více je poznávat. A právě tím, že kolegy i klienty více a více poznávám, čím dál tím víc si říkám: Proč toto povolání romští pracovníci dělají, co se jim asi honí hlavou, musí to být těžké, jak se asi cítí.

Domnívám se, že dnešní svět nastavený silně diskriminačně a v naší společnosti protiromsky, nedává Romům příliš příležitostí k tomu, aby se „odrazili a šli dál“. Ve své diplomové práci se zaměřuji na Romy, kterým se to podařilo; cílem je zjistit, jakou mají Romové motivaci k tomu, aby pracovali ve službách sociální prevence, jak vnímají práci Roma s Romem a jak tuto práci hodnotí.

Diplomová práce má empirický charakter. Vzhledem k povaze tématu je zvolen kvalitativní přístup. Celá práce je pak rozčleněna na tři části – teoretickou, metodologickou a analytickou. V první části je uvedena nezbytná teorie. První kapitola je věnována pouze Romům. Je zde vysvětlení, kdo je to Rom a odkud Romové vůbec pochází. Dále jsou zde velmi důležitá kulturní specifika Romů, jejich rozdělení, velmi důležitá součást je romská rodina a komunita. Dále je zde neoddělitelné téma o Romech v české společnosti a nakonec o jejich sociálním vzestupu. Druhá kapitola popisuje sociální vyloučení, se kterým se Romové u nás potýkají. Je zde popsáno sociální vyloučení samotné a možné příčiny sociálního vyloučení Romů a jeho projevy. Poslední kapitola teoretické části je již zaměřena na Romy a sociální služby. Je zde popsáno, které služby jsou pro Romy určeny nejvíce, a dále je zde zmíněno o Romech pracujících v sociálních službách. Pro teoretické doplnění je zde uveden rozdíl mezi sociálním pracovníkem a pracovníkem v sociálních službách.

Druhá část diplomové práce je metodologická. Zde je uveden charakter výzkumu, technika sběru dat a reflexe a limity výzkumu. Poslední částí je část analytická, která uvádí samotnou interpretaci výsledků polostrukturovaných interview, které byly vedeny s respondenty – tedy Romy pracujícími ve službách sociální prevence.

1 Romové

Úvodem této práce je potřeba vysvětlit a seznámit čtenáře s tím, kdo jsou Romové, jaká je jejich kultura, jak u nás žijí. Je potřeba si uvědomit, v jaké situaci Romové jsou a proč. Výzkumná část se zabývá vykonávanou prací Romů, kteří se rozhodli působit v sociální oblasti. Považuji proto za nezbytné vědět, s čím se Romové u nás během svého života musí potýkat. Obsah této kapitoly by měl vést k lepšímu pochopení výpovědí respondentů.

1.1 Kdo je Rom

Je potřeba vyjasnit, kdo je to vlastně Rom. Tato otázka je však velmi obtížně zodpověditelná a samotná by mohla být námětem na výzkum. V této podkapitole je tedy popsáno hlavně to, proč je tato otázka tak diskutabilní, a to podle několika autorů. Dále podkapitola nabízí možnou interpretaci toho, kdo je to Rom.

Je velmi problematické stanovit, kdo je to vlastně Rom. Ve společnosti převládá rozdělení především podle vzhledu – tedy podle určitých antropologických znaků. Oficiálně je však toto rozlišování nepřipustné, dostáváme se zde totiž do rozporu s dodržováním lidských práv. Většina občanů, které majorita považuje za Romy, se u nás při sčítání lidu přihlásila k národnosti české, popř. slovenské. Nikoliv k národnosti romské. Má tedy někdo právo nazývat tyto občany Romy? (Vašečka, 2002, s. 228)

Také Davidová (2010, s. 38) hovoří o tomto problému obdobně: „...dnes obvyklé užívání termínu příslušníci romské národnosti pro celek všech u nás žijících Romů není zcela adekvátní, protože by v rámci tohoto termínu mělo zahrnovat jen ty, kteří se při sčítání lidu přihlásili ke své národnosti, což je však pouze zlomek oproti dnes odhadovanému počtu etnických Romů“.

Zákon č. 273/2001 Sb. o právech národnostních menšin (§2) nám říká, že „národnostní menšina je společenstvím občanů České republiky, žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o

zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo“. I v tomto případě však zákon předpokládá, že se tito občané ke své národnosti přihlásí.

Jak již bylo zmíněno, Romové se ke své národnosti v drtivé většině nehlásí. Tento fakt má několik důvodů. Starší Romové se nehlásí ke své národnosti především proto, že se obávají toho, co se odehrálo za druhé světové války. Dalším důvodem je, že pro Romy je pojem národnost poněkud nový či cizí. Vždy se řadili k nějaké skupině či rodově příbuzenské pospolitosti. Mnozí Romové však nechtějí být oficiálně za Romy považováni. (Davidová, 2010, s. 38)

Totožný názor nám podává také Kajanová a Urban (2009, s. 47), kteří hovoří o tom, že odhadovaný počet Romů v České republice činí přibližně 200 000 – 300 000. V roce 2001 při sčítání lidu, domů a bytů se k romské národnosti přihlásilo jen asi 12 000 občanů. Jako důvody uvádějí Kajanová a Urban především strach z diskriminace, dále pak neidentifikování se s romskou menšinou a shodně s Davidovou uvádí, že Romové nepřikládají velký význam slovu národnost, protože v historii národnost netvořili a cítí se být spíše příslušníkem rodiny.

Jak je vidět dle dostupné literatury, nelze přesně určit, kdo je to Rom. Přesto se s tím např. neziskové organizace při poskytování služeb sociální prevence musí nějak vypořádat. Proto své služby často zaměřují na osoby, které jsou z nějakého důvodu diskriminovány. Domnívám se, že není potřeba dokazovat odbornou literaturou, že Romové jsou v České republice znevýhodněná menšina. Tím tedy spadají do cílových skupin neziskových organizací.

Gabal pro účely výzkumu Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti říká: „Za Roma považujeme takového jedince, který se za Roma sám považuje, aniž by se nutně k této příslušnosti za všech okolností (např. při sčítání lidu) hlásil, a/nebo je za Roma považován významnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých (antropologických, kulturních nebo sociálních) indikátorů“. (Gabal, 2006, s. 10)

1.2 Odkud jsou Romové – stručná historie příchodu Romů do Evropy

Cílem této podkapitoly je pouze nástin příchodu Romů do Evropy. Nástin proto, že teorie původu Romů je velmi nejednotná a nabízí mnoho teorií od mnoha autorů. Podkapitola se navíc nezabývá dále vývojem na evropském území, opět z důvodu rozsahu informací a z toho důvodu, že informace o tom, do kterých zemí Evropy a jak se Romové dostávali, nijak neovlivňuje cíl práce. Nepřímou návazností na tuto podkapitola je podkapitola o historických příčinách sociálního vyloučení Romů u nás. Zařazení podkapitoly o původu Romů považuji za nutné z toho důvodu, že pokud se ve zbytku kapitoly píše o tom, kdo Romové jsou, domnívám se, že je potřeba alespoň nastínit, jaký je jejich původ, což zároveň souvisí se situací, se kterou se Romové u nás v dnešní době potýkají.

Kolem původu Romů je dodnes mnoho nevyjasněných otázek. Literatura se shodne, že přišli z Indie, avšak kdy Indii opustili, v tom už tak jednotné názory nejsou. Kenrick (2003, s. 18) tvrdí, že Romové opustili Indii již ve 3. století, a to s ostatními skupinami obyvatel, které šly za prací do Persie. Dle zprávy Romaninetu opustili Romové Indii až v 10. či 11. století. (Romaninet, 2011, s. 3) Dále Romové postupovali na Arabský poloostrov, někteří šli do centrální Asie, někteří do Zakavkazska, resp. Arménie a odtud potom do Byzancie. Důvodem, proč vůbec Romové začali opouštět Asii a pokračovali do Evropy, byl nejspíš mor v Cařihradě v roce 1347, dále to mohlo být poražení Řeků Turky v Asii a nakonec bitva u Aleppa, která znamenala postup Mongolů. (Kenrick, 2003, s. 50) Do Evropy se dostali nejpozději kolem roku 1250. Asi o 50 let později již byli v jihovýchodní Evropě, o dalších 100 let později údajně už i v Evropě západní. (Romaninet, 2011, s. 3)

V průběhu 14. – 19. století jsou doklady o tom, že v Rumunsku docházelo k zotročování Romů. V průběhu 19. století se v Rumunsku změnily právní podmínky a dříve zotročení Romové začali opouštět Rumunsko. Rumunští Romové tak přicházeli do Ruska, Rakouska, Srbska, západní Evropy a Ameriky. (Cohn, 2009, s. 32)

1.3 Skupiny Romů

Romové se vzájemně rozlišují na skupiny, a to podle území, kultury a dialektu. Dle literatury můžeme u nás rozlišit pět základních skupin Romů.

1) Čeští a moravští Romové

Žili na území České republiky už od 14. století. (Hübschmannová, 2002) Byli to především řemeslníci, kováři, košíkáři či pomocní zemědělské pracovníci. Většina z nich nepřežila druhou světovou válku (viz Historické příčiny sociálního vyloučení Romů). (Davidová, 2009, s. 32)

2) Maďarští Romové (Ungrika)

Přišli do České republiky ze Slovenska, avšak z jihovýchodní části, někteří dokonce přímo z Maďarska. Společně s Romy slovenskými tvoří v ČR asi 85% romské populace. (Davidová, 2009, s. 32) Maďarští Romové byli dříve především hudebníky a také košíkáři. Někteří z nich začali obchodovat s ovocem a zeleninou, kterou na jihu Slovenska odkupovali od zemědělců. Maďarští Romové jsou považováni za skupinu s vyšším životním standardem, než jaký mají ostatní Romové. (Hübschmannová, 2002)

3) Slovenští Romové (Servika)

Slovenští Romové přišli na Slovensko ze Srbska (proto výraz Servika – Serbika – Serbija). Jejich usazování na Slovensku začalo už v 16. století. Tito Romové pracovali pro šlechtice, pro sedláky na polích, na cestách, obchodovali. Byli také hudebníky, kováři či krajkáři. (Hübschmannová, 2002) Většina Romů žijících v České republice jsou právě Romové slovenští. Přišli zde migrací po druhé světové válce. (Davidová, 2009, s. 32)

4) Olašští Romové (Vlachi)

Olašští Romové byli především kočující skupinou. To se však změnilo v roce 1959, kdy přišlo násilné usazení nařizené státem. Tato skupina je velmi odlišná od všech ostatních skupin Romů. Má svůj jazyk a svou vnitřní strukturu založenou na autoritách rodových představitelů. (Davidová, 2009, s. 32) Olašští Romové jsou příslušníci skupin Lovare, tzn. původně koňští handlíři, anebo Kalderare, tzn. kotláři a pocínovači. Olašští Romové tvoří v naší zemi jen asi 10% všech Romů. (Davidová, 2014, s. 10)

5) Němečtí Romové (Sinti)

Sintové přišli do České republiky, jak z jejich označení vyplývá, z Německa. Tak, jako Romové čeští, zahynuli za druhé světové války. Zajímavé je, že ačkoliv si uchovávají své tradice a rituály, nevadí jim, že do jejich kultury pronikají prvky kultury české, protože často žijí ve městech spolu s majoritou. (Hübschmannová, 2002; Davidová, 2002, s. 32)

1.4 Romové v české společnosti

Romská menšina je v České republice hned po slovenské druhou nejpočetnější. Soužití s majoritou či sociální integrace romské menšiny je stále velmi problematickou a diskutovanou záležitostí. Romská menšina žije na našem území už více než 600 let, přesto se často setkává s nepochopením, netolerancí a neuznáním jinakosti. (Davidová, 2009, s. 31)

V roce 1991 byl Romům přiznán statut romské národnosti. Romové jsou však příslušníky romské etnické skupiny¹, což je pojem širší než národnost. V rámci etnické skupiny mají sice podobný historický vývoj, kulturu, tradice a hodnoty, ale dle jednotlivých zemí, ve kterých se usadili, se významně liší. Liší se také prostředím, ve kterém žijí, sociálním postavením, místní kulturou, kterou jsou obklopeni či kvalitou života. Romské etnikum tak netvoří jednolitý celek, za který jsou mnohdy považováni. (Davidová, 2009, s. 31)

V dnešní společnosti se často můžeme setkat s xenofobními názory. Nejedná se však o xenofobii pouze ze strany majoritní společnosti, ale taktéž ze strany minority. Romové mají pocit, že za jejich problémy a současné postavení mohou lidé z majority, tedy „gádžové“. Z toho důvodu mají vůči majoritě předsudky a již předem se brání, i když třeba neopodstatněně a neadekvátně. To v majoritě vyvolává nevole, čímž se Romové dostávají do ještě větší izolace. Takto se mnohdy komplikuje možnost vzájemného soužití. (Davidová, 2009, s. 42) A právě toto odcizení obou skupin a jejich kultur

¹ Etnikum – lze nahradit taky etnickou skupinou. Je to skupina obyvatel státu, která se svými tradicemi kulturními zvyklostmi, jazykem, případně tělesnými znaky svých příslušníků liší od ostatních obyvatel státu. (Matoušek, 2008, s. 56)

ovlivňuje kohezi společnosti. Podle Mareše (2004, s. 17) česká společnost v historii usilovala o homogenitu, což se jí vlivem různých událostí podařilo, což má za následek skutečnost, že nyní s menšinami neumí vycházet. Společnost pak menšiny, které zde zůstaly nebo nově přichází, silně stereotypizuje podle toho, co konkrétní menšinu od naší společnosti odlišuje. Anthias (1995, podle Mareše, 2004, s. 17) popisuje tuto skutečnost takto: „Míra sociální a kulturní distance české populace od konkrétního etnika je přímo úměrná jeho kulturní odlišnosti a má v mnoha ohledech povahu kulturního rasismu“.

1.5 Některá kulturní specifika Romů

Následující podkapitola je v práci zařazena z toho důvodu, že blíže specifikuje, kdo Romové jsou, a to na základě přiblížení jejich kultury, která je neoddělitelnou a důležitou součástí každého člověka. Tak, jako celá kapitola o Romech, je i tato podkapitola důležitá zejména pro představení a pochopení respondentů, na které je tato práce zaměřena.

Podle Jakoubka (2009, s. 78) jsou romská kultura a hodnoty velmi úzce spjaty se sociální organizací – tedy rodinou a specifickými příbuzenskými vzorci. Příbuzenství by se dalo v tomto případě nazvat institucionálním totálním řádem. (Dále viz romská rodina)

Romská kultura se ale projevuje v různých oblastech života Romů. Na příklad výtvarné umění, které je odrazem již dávných tradičních romských řemesel. V praktickém životě se výtvarné umění projevovalo např. zdobením kočovných vozů či zdobení a malování interiérů. Dodnes romské ženy rády zkrášlují interiér. Přemalovávají zdi, představují nábytek. Barvy užívají většinou pestré. (Horváthová, 2009, s. 61 – 62)

V otázce náboženství se odborníci shodují, že Romové většinou oficiálně přejímají náboženství většinové společnosti. Většina českých a slovenských Romů jsou tedy příslušníky katolické církve, avšak jejich účast na církevním životě není představiteli církve příliš chválena. Uzavírají církevní sňatky, křtí děti, slaví první svaté přijímání a občas se účastní bohoslužby. Zajímavé jsou rituály, které si Romové přinesli. Týkají se především období těhotenství a novorozeňat – např. nově narozenému dítěti se přiváže na ruku červená mašlička, aby jej ochránila před zlými duchy. Porod je Romy

považován za nečistý a díky křtu jsou matka i dítě zase rituálně čisté. (Raichová, 1999, s. 65 – 67) Romové jsou velmi pověřiví. Často věří na kouzla, čáry a duchy již zemřelých. Mnozí z nich se také bojí tmy, proto někteří nechávají v noci svítit alespoň malé světlo. Větší pocit bezpečí před těmito nadpřirozenými jevy jim poskytuje společenství rodiny. Jako samostatní jedinci se cítí slabší a bezmocnější. (Davidová, 2014, s. 43) Pokud zemře někdo z komunity, Romové s ním „vartují“ – tzn., že jsou vzhůru ve dne i v noci a povídají veselé historky ze života zemřelého. Toto trvá tři dny. Romové věří, že duch opouští lidské tělo až za tři dny. Snaží se dělat vše pro to, aby duch mrtvého již neměl důvod vrátit se na zem. (Raichová, 1999, s. 67)

Způsob bydlení je pro Romy výrazem jejich hodnotové orientace a sociálně – ekonomického postavení. Dříve byly typickým bydlením (zvláště pro Olašské Romy) přenosné stany či vozy. Poté byly vyměněny za maringotky. Pro Romy usedle žijící bylo nejtypičtější obývání „cikánských osad“. Tyto osady byly a stále většinou jsou ve vzdálenosti několika kilometrů od vesnice či města, často bez přívodu elektřiny či vody a kanalizace. Většinou se v osadách žilo a žije hlavně v domech. Stavěly se ale také zemnice a polozemnice. Typičtější domky však mívají jeden až dva pokoje a bývají hodně malé, stavěny prakticky bez nákladů. Novodobým způsobem bydlení je pak bydlení mezi většinovou společností, kam Romové přicházeli za minulého režimu. Romům začaly být přidělovány městské byty, na to ale nebyli připraveni. Tím pak někdy docházelo ke zdevastování už tak neopravených bytů. (Davidová, 1999, s. 39 – 43)

Tradiční oblečení (u žen např. vzorované skládané sukně, šátky, výrazné náušnice; u mužů např. klobouk, rajtky, vzorovaná košile) dnes najdeme spíše ojediněle. Avšak především mladí Romové stále projevují určitá specifika a odlišnosti v odívání. U dnešních Romů přetrval výběr výrazných barev a neobvyklých materiálů. Oděvy bývají honosné, doplněné řetízky a prsteny. Mnozí Romové žijící v prostředí většinové společnosti přejali oděv, který užívá jejich okolí. (Davidová, 1999, s. 44 -46)

Způsob obživy byl v romském prostředí většinou prostřednictvím řemesla. Romové díky nim netrpěli nezaměstnaností. Ta nastala až v 90. letech. Řemesla, která Romové ovládali, byla: kotlářství, kovářství, zvonkařství, korytářství, košíkářství, výroba košťat a valků (nepálené cihly), výroba hudebních nástrojů, koňské handlířství, překupnictví a velmi důležité muzikantské řemeslo. (Davidová, 1999, s. 46 – 50)

1.5.1 Hodnotový systém Romů

Bakalář uvádí pět základních hodnot Romů. Na prvním místě je svobodný život a tedy iluze bezstarostného života. Druhou hodnotou je uznávání rodové hierarchie a rodové tradice. Na třetím místě je dědictví předků, čímž má autor na mysli úzké vazby na minulost a z toho pramenící sebedůvěra. Další hodnotou je láska k dětem, což je utvrzováno počtem dětí, který zajišťuje rodovou prestiž. Poslední hodnotou jsou peníze, jakožto prostředek k dosažení pocitu životního naplnění. (Bakalář, 2004, s. 76 – 77)

1.6 Romská rodina a komunita

Pojetí romské rodiny a komunity je velmi důležité a domnívám se, že pro tuto práci i zásadní. Jak je vysvětleno níže, pojetí romské komunity a rodiny je jiné, než na které jsme zvyklí v naší majoritní společnosti. Opět je to nejspíš jeden z důvodů nepochopení Romů majoritou. Literatura nám dokládá, že vnímání vlastní rodiny a komunity Romy je něčím specifické. Vzhledem k tomu, že Romové pracující v sociálních službách pochází z těchto rodin a komunit, je důležité tyto instituty popsat, a to hlavně proto, že ti, kteří žijí či žili v romské rodině či komunitě, mají na romskou rodinu a komunitu jiný náhled než majorita a mají také s daným prostředím zkušenosti, což se může odrazit ve vykonávané práci v sociálních službách. Dále jsou tyto instituty a jejich členové významnými cílovými skupinami sociálních služeb, ve kterých osoby, na které se zaměřuji ve výzkumu, pracují.

1.6.1 Rodina

Na světě sice existuje spousta různých forem a podob rodin, avšak téměř všude je základem rodiny muž a žena mající děti. Tyto děti získávají příbuzné z řad jak otcovy, tak matčiny strany. Vznikají tak vazby, které různé kultury využívají různě. Nukleární rodina bývá ve většině kultur považována za jedinou legitimní jednotku plodící děti. Je samozřejmé, že každá kultura rovněž stanovuje dělbu práce – tedy kdo vychovává děti a kdo shání obživu. (Murphy, 1998, s. 69)

„O romské rodině se obecně traduje, že by pro všechny národy mohla být příkladem, zejména svou soudržností, interpersonálními vztahy a pevnými vazbami, které jednotliví členové v sobě uchovávají.“ (Kaleja, 2009, s. 101)

„Rodina je základní institucí, výchozí pro romské společenství. Vždy tomu tak bylo a stále je. Význam romské rodiny pro socializaci, akulturaci² a citový i společenský život jejich příslušníků je zpravidla větší než význam rodiny pro příslušníky majoritní společnosti“ (Davidová, 2014, s. 39). Toto je způsobeno především tím, že v majoritní společnosti plní mnoho funkcí instituce mimo rodinu, kdežto rodina romská je často z těchto „mimorodinných“ majoritních institucí vyloučena. Romské rodině tak nezbyvá, než udržovat vnitřní soudržnost. Zajímavé ale je, že postupem času i romské rodiny přejímají některé prvky majority a podoba a význam se proměňují. (Davidová, 2014, s. 39)

Romská rodina je, stejně jako česká, monogamní. Je tvořena manžely nebo druhem a družkou a jejich dětmi. (Davidová, 2014, s. 39) Když si jedno z dětí najde partnera či partnerku, často žijí společně s rodiči a teprve po nějaké době a po narození prvních dětí se „postaví na vlastní nohy“. (Budilová, Jakoubek, 2007, s. 33) Tento typ soužití přináší výhody zejména v tom, že věk romské ženy při narození prvního dítěte bývá velmi nízký. Rodina tak může mladým rodičům významně pomoci v péči o narozené dítě. (Davidová, 2014, s. 40) Takováto rodina pak bývá mnohdy hodně početná. Přesto je považována za rodinu nukleární. Mateřství je v romské rodině připisován velký význam. Pokud pár nemůže mít děti, často dojde k odloučení. (Budilová, Jakoubek, 2007, s. 33)

Pro Romy je rovněž velmi důležitá rodina širší, nehledě na to, zda spolu příslušníci rodiny bydlí či nikoliv. (Davidová, 2014, s. 39) Někdy se totiž stává, že k výše uvedené nukleární rodině přibudou i členové rodiny širší – např. strýcové, tety, sestřenice či příbuzní mnohem vzdálenější, kteří se sestěhují třeba za účelem výdělků či ochrany před lichváři. (Davidová, 2014, s. 40) Rodinu širší tvoří všechny osoby, které mají společného předka asi do třetí až čtvrté generace zpětně, a dále příbuzní afinní³. Není výjimkou, že u některých se tyto dvě skupiny příbuzných překrývají. Důvodem je, že výběr manžela/manželky či druha/družky bývá často z řad příbuzenstva. (Budilová, Jakoubek, 2007, s. 35)

² Akulturace – společenské a kulturní změny vyplývající z kontaktu různých skupin (Murphy, 1998, s. 169).

³ Afinní – příbuzenství vzniklé manželstvím.

Fraser (1998, s. 198, podle Bakalář, 2004, s. 41) rozlišuje u romské rodiny dvě základní jednotky:

- 1) Familija, což je rodina, do které patří i ženatí synové s manželkami a dětmi. Familija pak často zahrnuje tři generace a jednotlivé domácnosti se nazývají tséra.
- 2) Kumpánija, což nemusí být přímo rodinní členové, avšak je to skupina lidí, kterou spojuje většinou určité území a ekonomická potřeba práce.

Tak, jako se vyvíjí celá společnost, vyvíjí se a proměňuje v průběhu času i romská rodina – její podoba, dodržování tradic, struktura atd. Vývoj romské rodiny následuje vývoj celospolečenský. Negativní jevy, které dnešní romské rodiny postihují, jsou často způsobeny tím, jaké alternativy jim většinová společnost dala na výběr. (Davidová, 2014, s. 46 - 47) Kdysi Romové dodržovali vnitřní nepsaná pravidla, což zaručovalo řád a pořádek uvnitř patriarchálních velkorodin. Dnes takto fungují ještě Romové olašští a Sintové. Romové, kteří k nám přišli po druhé světové válce ze Slovenska a Maďarska a představují u nás většinu romské populace, již tyto normy a pravidla nedodržují. Došlo k tomu především proto, že žijí mezi většinovou populací. Toto soužití však nemá vliv na tendence Romů sdružovat se a žít pospolu ani na silné příbuzenské vazby. (Davidová, 2014, s. 40)

Proměnou prošla také výchovná funkce rodiny. Kdysi byly děti celé dny doma a rodina tak na ně měla velký vliv. Dnes musí chodit děti do školy, některé navštěvují i předškolní vzdělávání. Tím se výchovná funkce rodiny výrazně oslabila. A nejsou to jen školy a předškolní zařízení, které rodinu ovlivňují, ale i mnohé jiné instituce a sociální trendy majority, se kterými přichází členové romské rodiny do styku. Vedle těch spíše pozitivně vnímaných, jako např. již zmíněné školy či zdravotnická zařízení, je potřeba zmínit i negativní, jako jsou nevýhodné půjčky, herny, drogy, sexuální služby aj. Vzhledem k ústupu podpory rozšířených rodin pak vznikají romským rodinám vlivem těchto negativních sociálních trendů nepříznivé situace, které sami bez podpory těžko řeší. (Davidová, 2014, s. 45 – 46)

1.6.2 Komunita

Dle mezinárodní encyklopedie (Parvis, 1990) existuje v sociologii asi 90 definic pojmu komunita. Parvis však uvádí definici, která zahrnuje pět charakteristik. Komunita je tedy „skupina lidí, kteří žijí nebo pracují společně, komunitu představuje jakákoli geografická oblast, v níž lidé žijí. Dále v této geografické oblasti lidé nejen žijí, ale jsou ve vzájemné interakci; jde o vzdělávací činnost skupiny lidí, kteří se vzdělávají mimo zdi školské instituce, a jde o ideální uskupení lidí, kteří žijí a pracují v dokonalé harmonii“. (Parvis 1990, podle Hartl, 1997, s. 24)

Keller (2012, s. 13 – 14) zmiňuje tzv. tradiční komunitu a popisuje její znaky:

- 1) prostorově vymezená, odlišitelná od ostatních,
- 2) příslušníci propojeni rodinnými vazbami, které mají vliv na vnitřní organizaci,
- 3) komunita je schopna ze svých zdrojů uspokojovat potřeby jednotlivých členů,
- 4) komunita vystupuje mocensky, a to jak navenek, tak vůči vlastním členům,
- 5) společenský život v komunitě určuje do jisté míry hodnotovou orientaci jejích členů.

Romská komunita je neustále velmi užívaným termínem. V průběhu času se však jeho význam proměňoval. „Podstata tradiční komunity tkvěla dříve v tom, že lidé žijící na určitém omezeném prostoru k sobě byli připoutáni nutností společného zajišťování obživy a společné obrany“ (Davidová, 2014, s. 14). Komunita také vykonávala dohled a jakousi sociální kontrolu nad jednotlivými členy a byla založena na solidaritě. Dle Horváthové (1998) se údajně členové komunity ujímali opuštěných dětí, starých a nemocných lidí, které potkali při svých cestách. Jednotlivci v komunitě neznali soukromí. Vše se totiž řešilo v rámci komunity, ve které měli důležité slovo starší osoby, ke kterým se vzhlíželo. (Ševčíková, 2004, s. 123) Většinová společnost byla nepřitelem, což ještě více posilovalo vazbu členů v komunitě. „Vlastní komunita se stala ještě více jediným důvěryhodným místem, kde Romové mohli nalézt ochranu, pomoc a lásku, byla jejich skutečným domovem na cestách“ (Davidová, 2009, s. 38).

Rovněž Lázničková píše o velkém významu a vlivu komunity: „Síla vycházející zevnitř komunity ji ochránila před zánikem - uvědomíme-li si dějiny Romů, vidíme, že jsou historií fyzického pronásledování a útěků, v lepším případě silných asimilačních tlaků, s cílem likvidace etnické i kulturní“ (Lázničková, 1999, s. 53).

Komunistický režim však uvedl Romy do situace, na kterou nebyli připraveni. Byli vytrženi z prostředí, na které byli zvyklí. Asimilací a rozptýlením se stalo, že vedle sebe bydlely úplně odlišné kmeny a nebylo tak možno vykonávat výše zmíněnou sociální kontrolu. (Ševčíková, 2004, s. 123) Právě proto Moravec upozorňuje, že je na místě užívat spíše slovo „lokalita“, nežli komunita. „...místní společenství Romů mají obvykle charakter seskupení navzájem nepříbuzných nukleárních rodin, které jsou jedna od druhé odděleny subjektivně velmi silně vnímanými statusovými bariérami, a tedy jako komunity de facto nefungují“ (Moravec, 2004, s. 157).

1.7 Sociální vzestup Romů

Tato část práce pojednává o tom, o co se služby sociální prevence snaží – o integraci a tedy sociálním vzestupu. Vzhledem k tématu a zaměření výzkumu považuji za velmi důležité zmínit, co o tomto fenoménu píše literatura.

Na sociální vzestup Romů má vliv několik aktérů. Jednak je to jedinec sám, dále jeho rodina a neromské okolí. Jde tedy o jakousi souhru připravenosti jedince a ochoty okolí jej přijmout. Neromská společnost je ta, která umožňuje či naopak znesnadňuje sociální vzestup Romů. (Frištenská, 2003, s. 16 – 23)

Socioložka Šanderová vystihuje tuto problematiku takto (podle Frištenská, 2003, s. 22-23): „Rom, který se rozhodne prosadit v majoritní společnosti, se v první řadě musí vyrovnat s permanentní nedůvěrou, a to nejen ze strany neromů, ale často i ze strany své původní komunity. V prvním případě to znamená, že od dětských let musí znova a znova dokazovat, že svými schopnostmi a životem neodpovídá stereotypu, který má majoritní společnost o jeho etniku. K tomu, aby byl přijímán a hodnocen stejně jako příslušníci majority, Romovi nestačí plnit běžné normy a očekávání jako oni, musí je plnit daleko důkladněji. V druhém případě to velmi často znamená rozvolnit či zcela rozvázat vztahy se širší rodinou, nebo mít pocit vykořeněnosti – nepatřit nikam. Dosáhnout sociálního vzestupu v případě Romů rozhodně vyžaduje silnou osobnost.

Zachovat si přitom původní identitu a vnitřní integritu pak vyžaduje osobnost ještě silnější.“

Zajímavá je reakce těch Romů, kterým se určitý sociální vzestup podařil. Podle Davidové (2010, s. 40) se tito Romové (většinou s vyšším či vysokoškolským vzděláním) k „ostatním Romům“, kteří žijí v problémech, již nehlasí, nekomunikují s nimi a nemají potřebu nijak jim pomáhat.

Tato kapitola nám podala přehled o tom, kdo Romové jsou, tedy odkud pochází, jaká je jejich kultura či jaké je jejich vnímání rodiny a komunity. Tato specifika jsou zde popsána proto, že mohou významně ovlivňovat romské pracovníky při práci v sociálních službách. Na tuto kapitolu navazuje kapitola o sociálním vyloučení. To je (bohužel) významným problémem, se kterým se Romové v naší společnosti potýkají.

2 Sociální exkluze

Následující kapitola se zabývá sociální exkluzí obecně a sociální exkluzí, resp. jejími příčinami a projevy u Romů. Toto téma je velmi důležité právě proto, že vysvětluje, proč je vůbec potřeba s Romy pracovat a proč je to obtížné. Sociální vyloučení je jedním z nejdiskutovanějších problémů sociální politiky a zaměřuje se na něj sociální práce a sociální služby, které Romové pracující v sociálních službách poskytují. Romští pracovníci se rovněž mohli v minulosti se sociálním vyloučením potýkat či se se sociálním vyloučením mohli a mohou potýkat jejich blízcí, což může významně ovlivňovat pracovníky při výkonu jejich práce.

Sociální exkluze (vyloučení) není nijak nově objeveným jevem. Sociální vyloučení bylo ve společnosti vždy. Utrvují nás v tom dochované spisy, mytologie, nejrůznější literární útvary z pradávných dob. (Mareš, 2002, s. 9) V dnešní společnosti založené na rovnosti a nedotknutelnosti lidských práv je tomuto konceptu přikládán větší důraz. V demokratických společnostech se snažíme o odstranění či alespoň zmírnění tohoto jevu. V různých zemích a v různých společnostech se setkáváme s odlišnou mírou sociálního vyloučení. Můžeme však říci, že se vyskytuje v určité podobě téměř všude. Vysvětlení nám podává Mareš (2002, s. 9): „Proces sociálního vyloučení může být chápán téměř jako univerzální kulturní mechanismus, s nímž se v různých formách setkáváme snad ve všech společnostech, ať již časově či prostorově určených. Stejně tak se ve všech těchto společnostech setkáváme s vylučovanými jedinci, sociálními kategoriemi a kolektivitami, i když formy a míra jejich vyloučení mohou být a jsou rozdílné. Od totálního vyloučení ze společnosti po vyloučení z jejich jistých aktivit, z práv, jež poskytuje svým členům“.

Co je tedy myšleno sociálním vyloučením. Dle Gabala (2010, s. 11) „se sociálním vyloučením má na mysli vyloučení jednotlivců i sociálních skupin z ekonomického a sociálního života (trhu práce, společenských organizací, sousedství v majoritní populaci) a tím i možnosti podílet se na právech (především sociálních), životních prostředcích a zdrojích blahobytu sdílených zbytkem populace.“ Podle Gabala je hlavním znakem sociálního vyloučení neúčast na správě věcí.

Roggers (1995, podle Mareš, 2002, s. 15) hovoří o sociálním vyloučení jako o takovém jevu, kdy se „vyloučení jedinci, ale i celé vyloučené sociální kolektivy nepodílejí stejnou měrou jako ostatní na (hmotných i nehmotných) zdrojích společnosti a na jejich distribuci a redistribuci, což vede k jejich chudobě a sociální či kulturní izolaci.“

Walker a Walker (1997, podle Mareš, 2002, s. 15) podávají vysvětlení sociálního vyloučení tak, že „brání sdílet určité sociální statusy či sociální instituce. Jde o zamezení účasti v sociálních, ekonomických, politických a kulturních systémech, které podmiňují sociální integraci jedince do společnosti.“

Všechny tři zmíněné definice se sice jemně liší, ve své podstatě však upozorňují na stejné jádro problému, kterým je zamezení přístupu k participaci v rozhodovacích procesech.

Podle Mareše (2006, s. 6) lze vymezit čtyři faktory, které se podílejí na sociálním vyloučení. Tyto faktory většinou působí společně a různě se prolínají, proto je velmi obtížné na ně reagovat a zmírnit je. Romská menšina je typickým příkladem, kdy tyto faktory působí.

- 1) Odmítnutí majoritní společnosti integrovat některé jedince či skupiny např. na základě kulturních odlišností.
- 2) Odmítnutí jedinců či skupin integrovat se. Mohou pak vznikat komunity těchto jedinců či skupin, které se ohraničují – územně či kulturně a vymezují se vůči majoritě.
- 3) Osobní charakteristiky vyloučených osob, zejména nízká úroveň vzdělání či ekonomického a sociálního kapitálu. Možná je také nekompatibilita vzdělání či sociálního a ekonomického kapitálu s očekáváním majority, a to vlivem kulturních odlišností.
- 4) Strukturální faktory, jako jsou např. velké nerovnosti, povaha lokálních trhů práce, nízká občanská vybavenost nebo špatné životní prostředí.

Romové jsou uznáni jako skupina sociálním vyloučením vysoce ohrožena. Plyne to zejména z faktu, že častěji bydlí v nevyhovujících domech, těžko si shání práci a mnohdy tak zůstávají odkázáni na sociálních dávkách, jejich děti většinou navštěvují praktické školy, i když by mnohé mohly chodit do škol základních. (Mareš, 2006, s. 17) Proč se tomu tak děje bude vysvětleno v následující podkapitole.

2.1 Příčiny sociálního vyloučení Romů

Jak je uvedeno výše, Romové se potýkají se sociální exkluzí. Příčiny nám mohou vysvětlit různé vědy – např. antropologie či sociologie, nahlížením na problematiku Romů lze také prostřednictvím kriminologie. V této podkapitole se však zaměřím na vysvětlení sociálního vyloučení prostřednictvím psychologie a dále pomocí historie. Z obou můžeme vidět, že to, že Romové mají těžké postavení, je způsobeno celou řadou příčin vycházejících z dávných událostí. Romští pracovníci museli překonat bariéry popsané v této podkapitole a nehlédět na minulost a stali se těmi, kteří sociálně vyloučeným pomáhají.

2.1.1 Psychologické důvody sociálního vyloučení Romů u nás podle Samkové

Autorka⁴ vychází z předpokladu, že mentální postoje příslušníků romské minority jsou natolik shodné, že se dají generalizovat. To dává autorce možnost posunout se od aplikované psychoanalýzy k psychoanalýze jednotlivce. Autorka při svém výzkumu vychází z Irvina D. Yaloma⁵, který popsal čtyři základní existenciální úzkosti, kterým člověk musí čelit. Každý člověk se tak musí s těmito úzkostmi svým způsobem vypořádat. Zřejmé je, že pro určité skupiny lidí mohou být tyto vyrovnávací strategie velmi podobné a je tedy možné prostřednictvím identifikace zvládnutí úzkostí, a tedy i myslí těchto jedinců, pochopit skupinu samotnou. (Samková, 2011, s. 15)

Čtyři základní úzkosti dle Irvina D. Yaloma:

- 1) strach ze smrti,
- 2) strach ze svobody,
- 3) strach z osamělosti,
- 4) strach ze ztráty smyslu života.

⁴ Klára Alžběta Samková je právničkou zabývající se především rodinným právem. Jako bývalá manželka Roma z východního Slovenska se snaží upozornit na problematiku romské menšiny. (Samková, 2011, s. 94)

⁵ Irvin D. Yalom je emeritní profesor psychiatrie na Stanfordské univerzitě a autor mnoha knih, např. Existenciální psychoterapie či Teorie a praxe skupinové psychoterapie. (Irvin D. Yalom, nedatováno)

Strach ze smrti

Smrt je bezesporu významnou událostí ve všech kulturách. Ve všech kulturách mají lidé ke smrti významný vztah, nehledě na to, zda věří v posmrtný život či třeba reinkarnaci. Pohřeb je významným rituálem a nakládání s ostatky je silně sledováno obecně vnímanou morálkou. „Smrt je vnímána jako konečné útočiště a její existence není ani na překážku přetrvávajícímu vztahu“ (Samková, 2011, s. 16).

Pro Romy je situace trochu odlišná. V historii byli Romové psanci, kterým byla odepřena možnost pohřbu na hřbitově. Byla jim vyhrazena místa v koutech hřbitovů, obvykle vedle márnice. Romové měli ze smrti strach, protože se báli, že ani po ní nedojdou klidu. Měli obavy, že tělo bude nějak zohaveno. Navíc si Romové ještě živě pamatují holocaust za druhé světové války. To k jejich úzkosti ze smrti také přispělo. (Samková, 2011, s. 19) Dle romského folklóru je strach ze smrti trvalý. To podle autorky brání Romům se rozvíjet. (Samková, 2011, s. 20)

Strach ze svobody

Při zamyšlení se nad tím, jak byli Romové v průběhu historie perzekuováni, je poněkud paradoxní, že byli považováni za nejsvobodnější. Možná právě to bylo příčinou jejich pronásledování. Autorka tvrdí, že Romové se v historii nemohli svobodně rozhodovat, nikdy nedisponovali vlastním územím, po násilném usídlení v roce 1958 se už nemohli ani svobodně pohybovat. Ani svoboda ve smyslu bezstarostnosti není Romům v dětství dopřána – v početných rodinách se děti musí starat o domácnost a o další sourozence. Romové navíc neměli dlouhou dobu možnost vybírat si sami partnera. (Samková, 2011, s. 21 – 29)

Z výše popsaného vyplývá, že Romové mají nedostatek svobody vlivem frustrující historie. Nedostatek svobody má ale dle autorky ještě vedlejší účinek, a to nedostatek zodpovědnosti. „Být odpovědným znamená být nepochybným autorem události nebo věci. Uvědomovat si odpovědnost znamená uvědomovat si svůj úděl. Odpovědnost je součástí existence a – pokud odpovědnost pramení ze svobody – nemůžeme ji tedy chtít po nesvobodných osobách“ (Samková, 2011, s. 31).

Strach z osamělosti

Irvin D. Yalom definuje tři druhy existenciální osamělosti. Jsou to: interpersonální, intrapersonální a existenciální. Interpersonální osamělost znamená izolaci od jiných lidí. Romové sice netrpí izolací od všech lidí, avšak jejich izolace od majority je evidentní. Romům nezbyvá než držet se jen ve své komunitě. Intrapersonální osamělostí se rozumí oddělování částí sebe sama. V tomto případě člověk potlačuje své touhy a city, nedůvěřuje svému úsudku. Autorka tímto vysvětluje např. kriminalitu Romů. V momentě, kdy se rozhodne Rom někoho přepadnout, je to čistě z jeho vlastního úsudku, jen z jeho vůle a ne z vůle státních orgánů, které o něm většinu života rozhodují.⁶ Existenciální osamělost znamená odloučenost člověka od kohokoliv jiného nebo od světa. Bezesporu jsou Romové odloučeni od majoritní společnosti, ve které žijí. To, že Romové stále zůstávají v osadách či ghettech, je způsobeno právě tím, že se bojí osamělosti. Musí žít v komunitě a brát ji takovou, jaká je. Odchod z komunity může být pro Roma velmi riskantní, protože není zaručeno, že ho majorita přijme. (Samková, 2011, s. 34 – 50)

Strach ze ztráty smyslu života

Podle C. G. Junga „ztráta smyslu znemožňuje prožívat život plně, a tudíž je ekvivalentní s nemocí.“ (Samková, 2011, s. 52) Romové se ptají po smyslu, který na světě mají. Proč zde jsou a proč se museli narodit jako Romové, a také si nejsou jisti, kde jsou vlastně jejich kořeny. Podle Frankla existují dvě stádia syndromu ztráty smyslu. Je to existenciální vakuum – tzn. subjektivní stav nudy, apatie a prázdnota, které můžeme u romské populace sledovat. Druhým stádiem je existenciální neuróza, která se může projevovat alkoholismem, depresi, posedlostí, delikvencí či závislostí na hazardních hrách, což jsou jevy, které rovněž u romské populace sledujeme. (Samková, 2011, s. 52 – 57)

Na základě výše popsaných úzkostí prošli někteří Romové mnoha traumaty, což u nich mohlo zapříčinit rozvinutí posttraumatických stresových poruch. Ty se projevují depresí, úzkostí, zvýšenou podrážděností, nepředvídatelnou agresivitou, přehnanou úlekovou reakcí, impulzivním chováním včetně náhlých toulek, potížemi s pamětí a

⁶ Je zajímavé, že autorka vychází z předpokladu, že se člověk sám od sebe rozhodne někoho přepadnout a není to vlivem okolí či tlakem někoho jiného.

soustředěností, emoční labilitou, bolestmi hlavy a závratěmi. To má za následek dalšího prohlubování jejich sociálního vyloučení. (Samková, 2011, s. 71)

Je patrné, že pojetí autorky je poněkud neobvyklé, protože ve svém výzkumu tvrdí, že sociální prací společnost ničeho nedosáhne, Agenturu pro sociální začleňování vnímá jako ponižující a pokryteckou. Na celou problematiku nahlíží poněkud jednostranně, takže není nejvhodnější se o tento zdroj opírat jako o stěžejní. Přesto je její názor na příčinu sociálního vyloučení Romů důležitý a může být doplňkem k názoru historickému.

2.1.2 Historický náhled na příčiny sociálního vyloučení Romů u nás

Předmětem této podkapitoly není historie Romů jako taková, ale spíše vyzvednutí či připomenutí významných událostí na našem území, které přispěly k tomu, že je romská menšina sociálně vyloučená. Také Batueva (2012, s. 429) se přiklání k názoru, že současná situace Romů není příčinou jejich mentality, ale především historie, kterou si však nesou stále s sebou.

Již v roce 1545 vydal císař Ferdinand I. mandát, který jasně stanovil zákaz pobytu Romů v zemi. V případě, že by byly skupiny Romů nalezeny, měly být okamžitě vyhnány. (Davidová, 2009, s. 37)

Na konci 17. století byli Romové opět pronásledováni. V roce 1697 vydal Leopold I. dekret, kterým byli Romové považováni za „psance postaveny mimo zákon“. Dokonce byli prohlášeni za „vogelfrei“ – tedy za lidi, které může kdokoliv beztrestně zastřelit. Podle stejného dekretu pak byly kolem hranic rozvěšovány cedule, které měly odradit Romy, kteří by snad chtěli vstoupit do země. (Davidová, 2009, s. 38)

Ve druhé polovině 18. století za vlády Marie Terezie a Josefa II. byl přístup k Romům o něco mírnější, ale přesto jim byly odebírány děti, které byly posílány do českých a maďarských rodin na převýchovu. (Davidová, 2009, s. 38)

V roce 1927 byl vydán zákon č. 117/1927 Sb. o potulných cikánech. Tímto zákonem se významně regulovalo kočovnictví. Romové mohli kočovat jen v případě, když jim byl vydán kočovnický list a pouze na místech, které jim povolil starosta dané obce. Dále mohly být rodinám odebírány děti a dány na převýchovu. (Zákon č. 117/1927 Sb.) Nejhorší důsledek, který tento zákon měl, byl, že se všichni Romové museli registrovat.

To potom usnadnilo práci s evidencí Romů nacistům za druhé světové války. (Davidová, 2002, s. 39)

Snad největším pronásledováním si Romové prošli v době druhé světové války. V listopadu 1939 byli zaevidováni všichni Romové provedením soupisu „Cikánů, cikánských míšenců a osob žijících po cikánském způsobu“. Ještě v tomtéž měsíci byla vydána vyhláška o zákazu kočování. V dubnu 1940 žilo podle nově vypracovaného soupisu na území protektorátu Čech a Moravy 6 540 Romů. (Muzeum romské kultury, nedatováno)

V srpnu 1940 byly otevřeny dva pracovní tábory – v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu. Tam byli posíláni muži, kteří nemohli prokázat svůj zdroj obživy a dále Romové, kteří ještě kočovali. Úřady toho využily a Romy, se kterými si nevěděly rady, tam posílaly. (Muzeum romské kultury, nedatováno)

V roce 1942 byl znovu proveden soupis všech Romů a míšenců a z pracovních táborů v Letech a Hodoníně se staly tábory cikánské. Dle rasových kritérií nacisté napočítali asi 6 500 Romů a míšenců a okamžitě jim odebrali kočovnícké listy. Neromským kočovníkům listy ponechali. Romy pak odvezli do výše zmíněných táborů. (Muzeum romské kultury, nedatováno)

Deportace do koncentračních táborů Osvětim a Birkenau začaly v roce 1943. Část práce schopných Romů byla přesunuta do pracovních táborů v Německu. Z koncentračních táborů se na konci války vrátilo jen 573 Romů, což bylo asi 10% předválečného počtu. (Muzeum romské kultury, nedatováno)

Ani v poválečném vývoji se Romové neobešli bez problémů. V 50. letech se začala řešit romská otázka. Vyvrcholení bylo zákonem č. 74/1958 Sb. o trvalém usídlení kočujících a polokočujících osob. Tam, kde sčítací komisař Romy zastihнул, na tom místě se museli usadit. Tehdejší politické uskupení mělo zájem na tom, aby Romové přestali používat svůj jazyk, přestali vykonávat tradiční řemesla a aby byly potlačeny jejich tradice a hodnoty. Romové tedy začali přejímat hodnoty od majority, ale vzhledem k tomu, že duchovní a kulturní hodnoty byly pro Romy příliš složité a neznámé, začali přejímat spíše povrchní hodnoty a negativní jevy, které kolem sebe viděli. Jejich tradiční hodnoty tak vymizely. (Davidová, 2009, s. 42 – 43)

Ze 70. let jsou známy případy, kdy docházelo k nedobrovolné sterilizaci romských žen. Kromě zdravotních komplikací sterilizovaných žen tím došlo ještě k rozbití mnoha manželství a rodin, protože v romské kultuře je neplodná žena méněcenná. (Davidová, 2009, s. 44)

Z výše uvedených faktů je zřejmé, že Romové byli až do nedávné historie legálně perzekuováni. Romové neměli v historii žádné období, kdy by měli čas se usadit a asimilovat se či si v dané společnosti vytvořit takové postavení, které by bylo společností akceptované. V dnešní době sice neexistuje legislativa, která by jmenovitě Romy diskriminovala, avšak postavení Romů je stále velmi problematické a nerovnoprávné.

2.2 Projevy sociálního vyloučení Romů

Romové se potýkají s mnoha problémy. Njegovan (2011, s. 105) zmiňuje některé z nich. Jsou to: chronická chudoba, vysoké procento nezaměstnaných, diskriminace, nízká úroveň vzdělání a špatná zdravotní situace. S těmito problémy jsou provázány i další. Níže jsou stručně popsány problémy, které jsou projevy sociálního vyloučení. Je nutné si uvědomit, že úzká skupina Romů pracujících v sociálních službách, na které se v této práci zaměřuji, mohou být těmi, kdo takto po větší či menší část života žili a tento způsob života je mohl ovlivnit.

2.2.1 Přístup na trh práce

Je již obecně známo, že Romové se potýkají s nedostatkem pracovních příležitostí. A právě špatný přístup na trh práce je jeden z největších projevů sociálního vyloučení. Je důsledkem a zároveň i příčinou. Většina Romů je nezaměstnaných. To je způsobeno především nízkou kvalifikací. Romové mají často jen základní vzdělání, a proto jsou pro ně vhodná pouze místa bez kvalifikačních požadavků. Na druhou stranu jsou Romové ochotni dělat práci, kterou by lidé z většinové společnosti nedělali. Téměř jedinou příležitostí jsou sezonní práce, které jsou ale většinou realizovány tzv. „na černo“. Romové přitom zůstávají evidováni na Úřadě práce. Tyto práce „na černo“ mají ale nevýhody. Zaměstnavatelé mají nad zaměstnanci moc a mohou beztrestně porušovat zákoník práce. Dále se Romové setkávají s diskriminací, a to v té podobě, že pokud pracovník Úřadu práce najde uchazeči místo a zaměstnavatel zjistí, že uchazeč je Rom,

stává se, že místo je najednou obsazené. Romové tak postupně ztrácí pracovní návyky. Tím hůř si pak práci hledají, tím neúspěšnějšími uchazeči o zaměstnání jsou. Tento stav může mít fatální důsledky pro následující generace. (Šimíková, 2003, s. 61 – 63)

2.2.2 Chudoba a nízké příjmy

Chudoba a nízké příjmy jsou velmi úzce propojeny s výše zmíněným špatným přístupem na trh práce. Romové se často vlivem nezaměstnanosti stávají závislými na sociálních dávkách, především na dávkách hmotné nouze. Ty však byly koncipovány na překonání náhlé nepříznivé situace, způsobené např. ztrátou zaměstnání. Tyto dávky mají pomoci člověku překonat toto těžké období bez práce a počítá se s tím, že se jedinec na trh práce zase navrátí. Realita je ovšem taková, že Romové se stávají dlouhodobými pobírateli těchto dávek, které jsou odvozovány od výše životního minima určeného k přežití. (Šimíková, 2003, s. 66 – 67)

2.2.3 Problematika vzdělávání

Vzdělání je velmi úzce propojeno se dvěma předcházejícími jevy. Jak již bylo popsáno výše, Romové jsou vylučováni z trhu práce často pro nedostatečné vzdělání. Přístup ke vzdělání je pro Romy velmi komplikovaný. Mnoho z nich má jen základní vzdělání – někteří dokončené, jiní ani to ne. Těživá je situace pro romského „prvňáčka“, který do školy nastupuje s tím, že neovládá pořádně český jazyk. Učitelce nerozumí, a tak neplní své úkoly a brzy je navrhnuo, aby byl přeřazen do školy speciální. Překážkou ve vzdělání také je, že v prostředí, ze kterého dítě pochází, je málo vzdělaných lidí. Proto nemá dítě motivaci a vzor. (Šimíková, 2003, s. 64 – 66)

2.2.4 Bydlení a segregace

Většina Romů bydlela do roku 1989 ve státních nebo podnikových bytech. Jen málo z nich bydlelo v bytech družstevních nebo v bytech v osobním vlastnictví. Tím byly dopady změn po roce 1989 horší. Bytový fond byl převeden do vlastnictví obcí a mnoho domů bylo navraceno v restituci. Romové tak byli vystěhováni z bytů, ve kterých žili. Dnes často tvoří převážně romské lokality, kde úroveň bydlení zdaleka nedosahuje standardu jinde v republice. V poslední době je největší rozmach ubytoven a holobytů, které jsou na velmi nízké úrovni a často prostorově vyloučené. Majitelé požadují vysoké nájemné a požadují dodržování striktních ubytovacích pravidel, která mnohdy zásadně

zasahují do soukromí obyvatel. Odstěhovat se z těchto míst je velmi náročné, pro mnohé rodiny nemožné. Obyvatelé těchto holobytů a ubytoven jsou často pobírateli sociálních dávek, ze kterých se těžko ušetří na přestěhování do tržního nájmu. Navíc jsou stigmatizováni tím, že jsou Romové a navíc tím, že žijí na „špatné adrese“. (Gabal, 2006, s. 27 – 31) Navíc nebývá výjimkou, že Romové žijí at' v holobytech či na ubytovnách ve velkém počtu. Často je to zapříčiněno rozrůstáním rodiny a setrváním dospělých dětí s rodiči, v případě bytů také sestěhováním rodin dohromady, protože nemají jinou možnost. (Pelíšková, 2000, s. 21)

2.2.5 Sociální sítě

V dnešní době, kdy vedle sebe žijí cizí rodiny, již neexistuje vzájemnost a pospolitost, jako tomu bylo kdysi. A přesto, že se romské komunity nazývají komunitami, mnohdy již znaky komunity nevykazují. Komunity nemají zájem se občansky angažovat či podílet se na správě společných věcí. Lidé byli zbaveni společenských vazeb a na místo, kde žijí, jsou v podstatě odkázáni. Vůli něco měnit či spolupracovat již nemají. (Šimíková, 2003, s. 72 – 73) S tím také souvisí sociální kompetence, které lidé žijící na těchto místech postupně ztrácí. Výsledkem je, že např. neznají svá práva nebo neumí vyplnit formuláře. Gabal navrhuje, že tato problematika se dá řešit prostřednictvím vzdělávání a terénní sociální práce. (Gabal, 2006, s. 83)

2.2.6 Zdraví

Obyvatelé sociálně vyloučení trpí horším zdravotním stavem. Mnoho obyvatel pobírá invalidní důchody a v lokalitách dokonce někdy dochází k epidemiím (např. žloutenky). Příčinami tohoto zhoršujícího se stavu jsou především: špatný přístup k lékařské péči, nedostatečné hygienické podmínky obývaných domů, špatná strava, špatná životospráva a mnohdy také kouření a alkohol. (Gabal, 2006, s. 85)

V této kapitole bylo představeno sociální vyloučení, se kterým se Romové u nás potýkají. Důležitými jsou zde příčiny a také samotné projevy sociálního vyloučení. Na to navazuje sociální práce s menšinami, která se snaží sociálnímu vyloučení předcházet a zmírňovat jeho dopady.

3 Sociální práce s menšinami

V následující kapitole je popsáno, jakým způsobem je možno pracovat s menšinami⁷. U nás se této problematice věnuje především Pavel Navrátil a Libor Musil, proto značná část kapitoly bude odkazovat právě na jejich publikace. Dále jsou zde přiblíženy sociální služby a specifikum poskytování sociálních služeb Romy.

3.1 Sociální práce

Jak již z názvu kapitoly vyplývá, jedná se o sociální práci, na kterou je i zaměřen můj studijní obor. Proto si dovoluji věnovat pojmu sociální práce samostatnou podkapitolu, ve které alespoň stručně objasním tento pojem.

Malcome Payne (1991) se o sociální práci vyjádřil jako o „sociálně konstruované činnosti“. (Matoušek, 2008, s. 12) Vyjadřuje se tak proto, že tuto činnost lze chápat vždy jen v určitém sociálním a kulturním kontextu, ve kterém vznikla. Nelze ji chápat jako nadčasovou. Vždy záleží na tom, jak zrovna lidé vnímají v určitou dobu na určitém místě sociální problémy. (Matoušek, 2008, s. 12)

Definice sociální práce je nejednotná, lze na ni nahlížet z mnoha úhlů. V této práci je uvedena pro naše prostředí nejdostupnější a nejužívanější definice Oldřicha Matouška. Matoušek (2001, podle Matoušek, 2008, s. 11) definuje sociální práci jako „společenskovední disciplínu i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů“.

S vymezením cíle sociální práce je to stejně problematické jako se samotnou definicí. Např. Navrátil (2000, podle Navrátil, 2001, s. 184) uvádí, že „sociální práce je podpora sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vnímána a vyjádřena. Sociální práce se profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem sociálních rolí“.

⁷ Menšina je skupina lidí, která se určitým znakem (národnost, náboženství, barva pleti apod.) odlišuje od ostatních občanů daného státu a toto odlišení jí znesnadňuje přístup ke zdrojům a k významným rozhodnutím. (Matoušek, 2008, s. 98)

3.2 Užívané přístupy, specifika

Sociální práce s jakoukoli menšinou - v tomto případě s etnickou - je obtížnější než práce s klienty z majority. Takováto práce musí být velmi kulturně citlivá. Sklouzávání k paternalistickému přístupu se při práci s menšinami nabízí. Je proto potřeba myslet na to, že jsou příslušníci menšiny nějakým způsobem znevýhodněni oproti členům většinové společnosti. (Elichová, 2009, s. 61)

Musil a Navrátil (2003) specifikují základní pilíře pro sociální práci s Romy. Celkem šest pilířů shrnuje základní principy a doporučení pro práci s romskou menšinou.

- 1) Jako jeden z nejdůležitějších aspektů považují autoři znalosti. Je potřeba mít znalosti o romské menšině – o její charakteristice, normách, hodnotách, tradicích. Dále je nutno znát důsledky, které menšině plynou z toho, že je znevýhodněná. Podle Devorové a Schlesingerové (1999, podle Musil, Navrátil 2003, s. 202) „se menšinová realita promítá do sociálního i psychologického života člověka nesčetnými způsoby“. Bez dostatečného seznámení se s menšinou může během spolupráce dojít k tomu, že se sociální pracovník stane nevídaným. Pokračování pak již není možné. (Navrátil, Musil, 2003, s. 202)
- 2) Dále autoři upozorňují na fakt, že nestačí mít znalosti pouze o menšině, ale je nutné mít také dostatečné znalosti o lidech a společnosti majoritní. Pracovník by měl mít přehled o teoriích a důvodech vysvětlující např. vznik stereotypního myšlení. Také je potřeba, aby měl pracovník znalosti sociálního zabezpečení a institucionální struktury, aby tím mohl pomoci překonávat klientům menšiny bariéry, které jim vznikají mnohdy právě nepochopením těchto struktur. (Navrátil, Musil, 2003, s. 204)
- 3) Jako třetí pilíř uvádí autoři sebepoznání a sebereflexi, která je důležitá nejen pro sociální práci s romskou menšinou, ale pro práci se všemi cílovými skupinami. Autoři zde mají na mysli rozvíjení vlastní osobnosti a poznávání vlastních silných a slabých stránek. Při práci s menšinou je pak vhodné zaměřit se především na vnímání sebe v rámci vlastní kultury. (Navrátil, Musil, 2003, s. 204)

- 4) Velmi důležitým pilířem je víra v důstojnost. V sociální práci s menšinami je nutno zdůraznit, že každý člověk má svou hodnotu a má právo na důstojnost, a to bez ohledu na jakoukoliv odlišnost. (Navrátil, Musil, 2003, s. 205)
- 5) Pátým pilířem je vyjádřeno, že nelze využívat naprosto stejně přístupů v sociální práci tak, jak jsou využívány při práci s klienty majority. Tyto přístupy je potřeba měnit podle specifik romské menšiny. (Navrátil, Musil, 2003, s. 206)
- 6) Jako poslední je kladen důraz na zohledňování prostředí, ve kterém klient žije. Autoři upozorňují na to, že by měl sociální pracovník uvážít, jestli není klient terčem institucionálního znevýhodnění. Sociální pracovník by tak měl sledovat nejen klienta a jeho individuální potřeby, ale také jeho okolí a interakce s ním. (Navrátil, Musil, 2003, s. 207)

Výše zmíněné pilíře jsou samozřejmě velmi důležité i pro práci s klienty z majority, u romských klientů je však nutno dbát na důslednější uplatňování.

3.2.1 Modely sociální práce vhodné pro práci s menšinami

1) Antiopresivní přístup

Antiopresivní přístup není jednotným modelem, ale existuje v mnoha variantách.

Níže je uveden tento přístup podle Neila Thompsona. (Navrátil, 2003, s. 40)

Ústředním tématem tohoto přístupu je oprese. Oprese v tomto smyslu znamená strukturální znevýhodnění některých skupin, a tedy znemožnění přístupu k právům a takovým možnostem, které jsou pro příslušníky většinové společnosti samozřejmostí. (Navrátil, 2003, s. 31) Důležitým bodem pro uplatnění tohoto přístupu je uvědomění si, že diskriminace či oprese je základní charakteristikou klientovy situace. Neil Thompson dále upozorňuje, že je potřeba dbát na princip tří „imperativů“. Tím je myšlena spravedlnost, rovnost a spoluúčast. Spravedlnost znamená, že žádnému člověku nebudou odpírána jeho práva. Rovnost pak poukazuje především na rovnost šancí. Spoluúčast je dle Thompsona míněna dvouúrovňově. Jednak je to spoluúčast na tvorbě a poskytování služeb (čímž dochází k naplňování konceptu zplnomocnění⁸), a dále

⁸ Koncept zplnomocnění – podle Weissberga (1999) vlastnit moc znamená schopnost vnutit svou vůli nebo dosáhnout nadřazeného postavení. (Cox, Pawar, 2012, s. 78)

je to spoluúčast na individuální úrovni – při práci s klientem, který se má zapojovat do plánování průběhu intervence. (Navrátil, 2003, s. 38 – 39)

2) Ekologická perspektiva

Ekologická perspektiva je přístupem, který se zabývá interakcí člověka a jeho prostředí. Tuto interakci ekologická perspektiva předpokládá. Nelze totiž vnímat jen člověka nebo jen prostředí. Jsou totiž propojeni a vzájemně se ovlivňují. (Navrátil, 2003, s. 42) Podle McMahanové stojí sociální pracovník na hraně mezi člověkem a prostředím, proto musí vycházet z takových hodnotových východisek, která zahrnují jak hodnoty jednotlivce, tak prostředí, ve kterém se nachází. Dále je důležité, aby sociální pracovník vnímal i své profesní hodnoty, tzn. etické kodexy. Potom může pracovník vyrovnávat tlak a napětí, které vzniká mezi jednotlivcem a prostředím. (Navrátil, 2003, s. 43)

3) Komunitní práce

Komunitní práce není jednotným přístupem k práci s komunitou, ale promítají se zde různé školy a různé modely. Také definic komunitní práce existuje více. Podle Bragera a Spechta je komunitní práce „metoda, ve které jsou jednotlivci, skupiny a organizace zapojeni do plánované činnosti s cílem ovlivnit společné problémy“ (Navrátil, 2003, s. 50). Plánování a organizování jsou základními činnostmi tohoto přístupu. Cílem je, aby určitá skupina či celek sám realizoval určité dohodnuté změny. (Younghusbandová, podle Navrátil, 2003, s. 50)

3.3 Romové a sociální služby

Romové jsou početnou menšinou v České republice⁹. Česká společnost usiluje o integraci Romů, na což reagují služby sociální prevence. Proces integrace je však velmi složitá a dlouhodobá záležitost. Následující podkapitola vymezuje služby sociální prevence a popisuje některé z nich z toho důvodu, aby si čtenář mohl udělat představu, v jakých službách se Romové stávají pracovníky a klienty.

Zákon o sociálních službách vymezuje velké množství sociálních služeb, které dělí do tří základních oblastí: poradenství, péče, prevence. Je samozřejmé, že Romové mohou využívat služby ze všech tří oblastí. Avšak služby poradenství a zejména prevence jsou ty, které se snaží zabránit vzniku či prohlubování sociálního vyloučení, se kterým se Romové často potýkají¹⁰ a podporují integraci (nejen) Romů. (zákon č. 108/2006 Sb.) Tato práce se zabývá Romy pracujícími ve službách sociální prevence, proto je níže vysvětlen pouze tento typ služeb.

§53 zákona o sociálních službách konkrétně říká: „Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů.“ (zákon č. 108/2006 Sb.)

Služeb sociální prevence je mnoho. Níže jsou popsány z důvodu úspory rozsahu pouze některé z nich. Neznamená to však, že by ostatní byly méně důležité či potřebné.

Terénní programy: terénní služby, které jsou určeny pro sociálně ohrožené skupiny. Cílem služby je osoby vyhledávat a minimalizovat rizika jejich způsobu života. (zákon č. 108/2006 Sb.) Elichová (2003, s. 64 – 65) hovoří o terénní sociální práci jako o osvědčené službě hlavně ve vztahu k menšinám. Jako příklad činností terénního pracovníka uvádí: pomoc s listinami, vyjednávání, doprovod aj.

⁹ viz podkapitola Romové v české společnosti

¹⁰ viz kapitola Sociální exkluze

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi: terénní nebo ambulantní služby, které jsou poskytovány rodinám s dítětem, jehož vývoj je ohrožen vlivem dlouhodobé krizové situace, kterou nedokážou rodiče sami překonat. Jedná se především o výchovu a vzdělávání, pomoc s uplatňováním práv, zájmů a vyřizování osobních záležitostí, sociálně terapeutickou činnost. (zákon č. 108/2006 Sb.)

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež: zařízení poskytující ambulantní, někdy terénní služby dětem a mládeži, jejichž vývoj je ohrožen sociálním vyloučením. Jedná se o děti a mládež, která je ohrožena sociálně – patologickými jevy či jejich životní styl není akceptovatelný majoritní společností. Služba se zakládá na nabídce volnočasových aktivit. Poskytuje vzdělávací, výchovné a aktivizační činnosti, a dále pomáhá při uplatňování práv a zájmů. (MPSV, 2014)

Azylové domy: zařízení poskytující pobytové služby na přechodnou dobu těm lidem, kteří jsou v nepříznivé sociální situaci způsobené ztrátou bydlení. (zákon č. 108/2006 Sb.)

Kontaktní centra: ambulantní služba, která se zaměřuje na navazování kontaktu s lidmi ohroženými závislostí na návykových látkách. Tato služba se snaží o zmírnění zdravotních a sociálních dopadů užívání návykových látek. (MPSV, 2014)

3.4 Romové poskytující sociální služby

Literatura se o Romech jako pracovnících v sociální sféře příliš nezmiňuje. Přesto Moravec ukazuje výhody a nevýhody, které může mít Rom jako pracovník při poskytování sociálních služeb Romům. Moravec klade důraz především na rodinu a komunitu¹¹. Dále jsou zde stručně popsány pozice sociálního pracovníka a pracovníka v sociálních službách. Romové pracující ve službách sociální prevence musí splňovat požadavky dané zákonem, aby mohli danou pozici vykonávat, a musí proto většinou absolvovat nějaké vzdělávání, které pro ně může být náročné.

Moravec (2004, s. 165) upozorňuje na problematiku poskytování sociálních služeb Romy, zejména při práci s romskými klienty. Vysvětluje, že spřízněnost s danou kulturou (i když ne záměrně) může pomáhat při budování pracovního vztahu s klienty a

¹¹ viz podkapitola 1.6 Romská rodina a komunita

také při neformální komunikaci. Avšak přesto, že příbuzenský vztah může pomoci budovat neformální vztah, může se stát, že při těchto příbuzenských vztazích může nastat problém s vytýčením hranic mezi pracovníkem a klientem. Rodová spřízněnost s sebou nese negativa i v momentě, kdy má romský pracovník pracovat s lidmi, kteří nejsou jeho příbuzní a cítí se statusově níž či výš. V těchto případech mohou nastat určité bariéry. Autor uvádí příklad dvou romských pracovníků, kdy jeden se s výše zmíněnými aspekty zvládl vypořádat a poskytoval služby komukoliv, kdežto druhý pracovník se stal pro nepřibuzné buď nedostupný, nebo jeho služby nechtěli.

Zákon o sociálních službách obecně vymezuje dva typy pracovníků, kteří mohou poskytovat sociální služby. Toto vymezení je důležité zejména proto, že určuje rozsah činností, které smí pracovník vykonávat.

3.4.1 Sociální pracovník

Sociální pracovník vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace, zjišťuje potřeby obyvatel obce a kraje a koordinuje poskytování sociálních služeb. (§109, zákon č. 108/2006 Sb.)

3.4.2 Pracovník v sociálních službách

Pracovníkem v sociálních službách je ten, kdo vykonává

- a) přímou obslužnou péči o osoby v ambulantních nebo pobytových zařízeních sociálních služeb spočívající v nácviku jednoduchých denních činností, pomoci při osobní hygieně a oblékání, manipulaci s přístroji, pomůckami, prádlem, udržování čistoty a osobní hygieny, podporu soběstačnosti, posilování životní aktivizace, vytváření základních sociálních a společenských kontaktů a uspokojování psychosociálních potřeb,
- b) základní výchovnou nepedagogickou činnost spočívající v prohlubování a upevňování základních hygienických a společenských návyků, působení na vytváření a rozvíjení pracovních návyků, manuální zručnosti a pracovní aktivity, provádění

volnočasových aktivit zaměřených na rozvíjení osobnosti, zájmů, znalostí a tvořivých schopností formou výtvarné, hudební a pohybové výchovy, zabezpečování zájmové a kulturní činnosti,

c) pečovatelskou činností v domácnosti osoby spočívající ve vykonávání prací spojených s přímým stykem s osobami s fyzickými a psychickými obtížemi, komplexní péči o jejich domácnost, zajišťování sociální pomoci, provádění sociálních depistáží pod vedením sociálního pracovníka, poskytování pomoci při vytváření sociálních a společenských kontaktů a psychické aktivizaci, organizační zabezpečování a komplexní koordinování pečovatelské činnosti a provádění osobní asistence,

d) pod dohledem sociálního pracovníka činnosti při základním sociálním poradenství, depistážní činnosti, výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, činnosti při zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, činnosti při poskytování pomoci při uplatňování práv a oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. (§116, zákon č. 108/2006 Sb.)

Rozdíl pak spočívá zejména v činnostech, které mohou pracovníci vykonávat, a dále v požadované kvalifikaci, která je u sociálního pracovníka náročnější. (§110, §116, zákon č. 108/2006 Sb.)

4 Metodologie výzkumu

Výzkumnou otázkou mého výzkumu je: Jaká je motivace Romů pro práci ve službách sociální prevence, jak vnímají práci Roma s Romem a jak tuto práci hodnotí?

Výzkumnou otázku jsem rozdělila na tři dílčí výzkumné otázky, které zároveň sloužily jako osnova pro vedení rozhovorů s respondenty.

Dílčí výzkumné otázky jsou:

DVO1: Jaká je motivace Romů k výkonu práce ve službách sociální prevence?

DVO2: Jak romští pracovníci vnímají práci Roma s Romem?

DVO3: Jak romští pracovníci hodnotí vykonávanou práci?

4.1 Výzkumná metoda

Zvolený cíl, výzkumná otázka a kontext celé práce si žádají zvolit vhodný specifický přístup. Aplikací vhodně zvoleného přístupu se dospěje k zodpovězení výzkumné otázky a naplnění cíle. Dle Dismana je cílem kvalitativního výzkumu vytváření nových hypotéz, nového porozumění, vytváření teorie. (Disman, 2009, s. 286) Creswell se o kvalitativním výzkumu vyjadřuje takto: „Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému“ (1998, podle Hendl, 2005, s. 50). A právě tyto definice kvalitativního výzkumu poukazují na to, že myšlenky a názory Romů pracujících v sociálních službách lze vyjádřit jedině kvalitativní formou.

4.2 Technika sběru a analýza dat

Pro sběr dat byl zvolen polostrukturovaný rozhovor. Ten se dle Hendla vyznačuje definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací. (Hendl, 2005, s. 164) Miovsky dodává, že polostrukturovaný rozhovor dává možnost, či si přímo žádá, vysvětlení respondenta. Tazatel by se měl doptávat, zda tomu, co respondent řekl, rozuměl správně, a jak přesně danou věc respondent myslel. Pro polostrukturovaný rozhovor je potřeba mít tzv. jádro interwiev, což je minimum otázek a témat, která musí tazatel během rozhovoru probrat. Výhodou je, že se tato témata a otázky dají libovolně zaměňovat. Nad rámec jádra interwiev se pak dále „nabalují“ další otázky a témata, která tazatele či respondenta napadnou a vztahují se k cíli. (Miovsky, 2006, s. 159 – 160) V interwiev, které jsem s respondenty prováděla, jsem se držela dílčích výzkumných otázek, které jsem ještě doplnila o další otázky.

Otázky kladené během interwiev byly následující:

- a) Jak jste se k této práci dostal/a?
- b) Co vás vede k tomu, že to děláte?
- c) Co si myslíte o tom, že Rom jako pracovník má Roma klienta?
- d) Jak by měl vypadat pracovní kolektiv služby, která se věnuje romským klientům?
- e) Pracujete/pracoval/a jste někdy s příbuznými a kamarády? Jaké to je/bylo?
- f) Jak hodnotíte práci/sociální službu, kterou děláte?

Pro analýzu a interpretaci je zvoleno otevřené kódování. Kódování je proces, kdy jsou přiřazovány symboly a klíčová slova k částem textu, což umožňuje rychlejší orientaci a práci s většími tematickými celky. (Miovsky, 2006, s. 219) To umožňuje identifikaci jednotlivých témat a jejich třídění. Zjištěné údaje jsou během otevřeného kódování rozebrány a prostudovány, což umožňuje zjišťování podobností a rozdílů. (Strauss, Corbinová, 1999, s. 43)

4.3 Výzkumný vzorek

Výběr výzkumného souboru proběhl na základě prostého záměrného účelového výběru. Ten se provádí tak, že se na základě určitých kritérií vybírají respondenti, kteří daná kritéria splňují a s výzkumem souhlasí. (Miovsky, 2006, s. 136)

Pro tento výzkum jsem zvolila osm romských pracovníků různých organizací poskytující sociální služby na Moravě, a to proto, že vzhledem k časovým a finančním možnostem nebylo možné dojet za respondenty z větší dálky. Některé respondenty jsem znala osobně, s některými jsem se viděla poprvé, avšak rozhovory byly vedeny vždy v kolegiálním duchu, protože jsem respondenty seznámila s tím, že rovněž pracují ve službě sociální prevence.

Rozhovor probíhal vždy v kanceláři organizace, ve které respondent pracuje a trval většinou od 30 do 50 minut.

4.4 Reflexe a limity výzkumu

K reflexi a limitům výzkumu bych chtěla především podotknout, že realizace výzkumu – tedy především samotných interview, se pro mne stala velkou výzvou. A to především z toho důvodu, že ačkoliv jsem se s respondenty domlouvala mnoho měsíců dopředu a jejich počet jsem nadsadila, abych měla rezervu pro případ, že by někdo nemohl, zdála se realizace téměř nemožná. Respondenti rozhovory několikrát odkládali, zapomínali na mě či se s nimi vůbec nedalo domluvit na termínu a samotné domlouvání trvalo několik měsíců. Proto můj výzkumný soubor obsahuje pouze 8 respondentů. Při vedení rozhovorů jsem si byla vědoma rizika nízkého počtu respondentů, proto jsem se snažila rozhovory vést co nehlouběji a nespokojila se s jednoduchými odpověďmi.

5 Analytická část

Tato část se zabývá kvalitativní analýzou dat získaných z rozhovorů, jak bylo uvedeno v předchozí kapitole o metodologii. Cílem bylo zjistit z rozhovorů s respondenty, jaká je jejich motivace k práci v sociálních službách, jak vnímají práci Roma jako pracovníka s Romem klientem a jak hodnotí přínos vykonávané práce. Na základě těchto tří oblastí je také rozdělena analytická část. Každá oblast je pak ještě rozčleněna podle kladených otázek, které mají přispět k lepšímu pochopení problematiky. Vysledované podobnosti jsou rozděleny do kategorií a jsou doplněny o přímé citace respondentů, což zvyšuje validitu výzkumu.

5.1 Motivace

První dílčí výzkumnou otázkou je motivace, tedy motivace romských pracovníků k vykonávané práci v sociálních službách. V rámci motivace jsem zvolila dvě základní otázky, na které jsem se respondentů ptala. První byla, jak se k dané práci dostali a druhá potom, co je vede k tomu, že práci dělají, co je tou vlastní motivací. To, jak se k práci dostali, považuji pro oblast motivace za důležité. Ne vždy je cesta k získání zaměstnání jednoduchá a navíc to, jakým způsobem k této práci přišli, může vypovídat o tom, jaký je jejich vztah k sociální oblasti a tedy i motivace k této práci.

5.1.1 Jak se k práci v sociální oblasti dostali

Tato otázka byla kladena vždy na začátku rozhovoru. Z výpovědí respondentů vznikly následující kategorie:

Pomoc jiného člověka/organizace

Všichni respondenti uvedli, že to, že pracují v sociální oblasti, bylo vždy díky někomu, kdo je oslovil a nabídl jim kurz či řekl o výběrovém řízení nebo to byl někdo z blízkých, kdo znal někoho v oblasti sociální práce. Tato kategorie má ještě i svou podkategorii, ve které se dále vyčlenili respondenti, u kterých k působení v oblasti sociální práce významně přispěl někdo blízký.

„Já jsem dělala něco podobného i ve svém soukromí. Ale pak mě to už zatěžovalo, protože za mnou chodilo už hodně lidí a neměla jsem čas na své soukromí. A věděla jsem, že existuje tahle organizace, tak jsem je tam začala posílat. A v organizaci pak věděli, že tam ty lidi posílám já, tak když bylo volné místo na terénního pracovníka, tak mě oslovili.“ (R1)

„Manžel tady pracoval už dlouhou dobu, takže jsem tu organizaci znala, a když bylo volné místo, tak mi řekli, že bude výběrové řízení a já jsem se přihlásila.“ (R2)

„Můj přítel se znal s naší paní ředitelkou a já jsem se tehdy vyučila cukrářkou a moje teta si tehdy dělala kurz asistenta pedagoga. Tak mě k tomu tenkrát nějak přiměli, ať ten kurz taky zkusím. Tak jsem se do toho pustila a udělala jsem ho. Paní ředitelka z charity se to dověděla, tak mi hned volala a zeptala se mě, jestli tady nechci pracovat.“ (R3)

„Chodila k nám domů sociální pracovnice z charity a ta mi řekla o kurzu na pracovníka v sociálních službách. Tak jsme se tam se sestrou přihlásily...“ (R4)

„Nemohla jsem nikde dělat, protože jsem neměla školu. Ta paní, se kterou jsem dobrovolničila mě pak přihlásila do Brna na pedagogické minimum, které jsem dodělala a pak už jsem začala dělat.“ (R6)

„No, ten první krok udělala ta romská poradkyně, že mě vytáhla. Sám bych to neudělal. Ona mi jednou řekla, že by se mnou potřebovala mluvit a ať za ní přijdu určitý den v tolik hodin na úřad. Tak jsem tam šel...“ (R7)

Výše uvedené respondenty oslovili přímo z určité organizace. Následující dva oslovili přátelé.

„Já jsem dělal v jedné firmě a celkem jsem si nestěžoval, ale úplně jsem se v tom neviděl, nechtěl jsem to dělat celý život. Kamarádka mi dala kontakt na Petra, my se teda známe od mala, ale ona mi dala ten impuls, že Petr nabízí nějakou práci, tak jsem se s ním spojil, o co jde.“ (R5)

„Měl jsem tady kamaráda vedoucího, ten mě seznámil s paní ředitelkou...“ (R8)

Pomoc blízkých

Když respondenti mluvili o tom, jak se k dané práci dostali, u některých z nich zaznělo, že v tom sehrál roli určitý kamarád či příbuzný, který znal někoho v sociální oblasti. Na základě těchto informací lze polemizovat o tom, zda by respondenti vykonávali tento typ práce, i kdyby tohoto konkrétního blízkého neměli.

„Manžel tady v organizaci pracoval už dlouhou dobu, takže jsem tu organizaci znala.“ (R2)

„Přítel se znal s naší paní ředitelkou.“ (R3)

„Kamarádka mi dala kontakt na Petra, s tím se teda známe od mala...“ (R5)

„Můj otec měl tady v Prostějově jedno romské občanské sdružení... Ta paní z okresu chodila navštěvovat mého otce, protože to bylo jediné romské občanské sdružení v Prostějově a já jsem byl přítomen, když tam byla.“ (R7)

„Měl jsem tady kamaráda vedoucího, ten mě seznámil s paní ředitelkou.“ (R8)

Výběrové řízení

Respondenti se dále zmiňovali o výběrových řízeních. Některým byla práce nabídnuta přímo, pět respondentů však uvedlo, že jejich cesta k této práci nebyla tak jednoduchá a museli pro to něco podstoupit – tedy přihlásit se do výběrového řízení a toto pak absolvovat. Vyplývá mi z toho, že jejich motivace k této práci byla zřejmě dost silná a pevná tak, že byli ochotni tímto výběrovým řízením projít.

„Tak když bylo volné místo na terénního pracovníka, tak mě oslovili. Tak jsem udělala výběrové řízení a oni mě vybrali.“ (R1)

„Když bylo volné místo, tak mi řekli, že bude výběrové řízení a já jsem se přihlásila.“ (R2)

„Prošla jsme vzděláváním a pak mě vybrali přes výběrové řízení a dali mi smlouvu.“ (R4)

„On tady pracoval sám, šel jsem za ním, řekl mi, o co jde, že probíhá výběrové řízení, tak jsem tam šel a oni mě vybrali.“ (R5)

„Tak jsem tam šel a ono to bylo výběrové řízení. Tam jsem uspěl a oni mě vzali jako toho asistenta.“ (R7)

Dobrovolnictví

Dva respondenti uvedli, že dělali v sociální oblasti dobrovolníka a na to se stali řádným zaměstnancem.

„Tak jsem dělala s jednou paní tady z města dobrovolnici a pak jsem už dělala normálně“ (R6)

„Nastoupil jsem tady jako dobrovolník a pak mi dali smlouvu.“ (R8)

Z rozhovorů tedy vyplynuly tyto cesty, kterými se respondenti dostali k práci v sociálních službách: pomoc někoho jiného, ať už organizace, známého či někoho hodně blízkého, dobrovolnická služba a absolvování výběrového řízení.

5.1.2 Vlastní motivace k práci v sociálních službách

Otázka motivace navazovala v rozhovoru hned na otázku získání práce. Nesporně téměř všichni reagovali na otázku motivace odpovědí, „protože chci pomáhat lidem“. Ptala jsem se jich proto, z čeho to vychází, že chtějí pomáhat lidem. V tomto už se respondenti dost lišili. Vyzorovala jsem však několik kategorií, do kterých lze zařadit třeba i polovinu respondentů. Z některých odpovědí lze vyčíst motivační faktor, v jiných zase síla motivace. Z rozhovorů vyplynulo, že respondenti nemají jen jeden motivační faktor, ale vždy se jich tam prolíná více, mají různý charakter a nelze je od sebe oddělit. Kategorií, které z rozhovoru vyvstaly, je více. Považuji za velmi důležité všechny z nich popsat, i když se o některých zmínil menší počet respondentů.

Výsledky práce

Polovina respondentů vyslovila jako velmi podstatnou část jejich práce výsledky, které jsou hmatatelné. Je pro ně důležité to, že vidí, že se klienti někam posunuli, že jim důvěřují a sami řeknou, že to je pro ně důležité. Právě toto spatřovali někteří respondenti jako velmi silný motivační faktor.

„A taky je to tím, že mě uspokojí, když vidím, že se ti lidi dostali třeba úplně z toho spodku.“ (R1)

„A když mi ti klienti řeknou, že jsou rádi, že tam jsem a že jim pomáhám, tak to mě hodně motivuje. A vidím ty posuny u těch lidí a v tom se vidím. Hlavně u těch dětí.“ (R3)

„Ti klienti mi třeba řeknou takové osobní věci, které třeba nikomu neřekli. Věří mi, svěřují se mi. To si ani nedokážu představit, že bych takové věci řekla nějaké pracovníci. Oni mě vidí jako pracovníci, ale i jako někoho, komu se můžou svěřit, obracejí se na mě.“ (R4)

„A vede mě k tomu taky to, aby prostě se ty děti vyučily a něco dělaly a nebyly na pracáku. A když pak vidím, že třeba se jim daří a opravdu něco vystudovali, tak z toho mám radost.“ (R6)

Vnitřní motivace

Druhá velká kategorie je vnitřní motivace, neboli motivace, která vychází z respondentů zevnitř a nějak ji nedokážou blíže specifikovat, ani ve svém životě nepřirazují žádnému okamžiku či období takový důraz, aby ovlivnil jejich motivaci pracovat v sociálních službách.

„To asi vychází ze mě, zevnitř. Těm lidem by se prostě mělo nějak pomoci.“ (R1)

„Já to mám v sobě. Musím pomáhat.“ (R3)

„Sociální práce mě táhla od mala, nějak jsem to věděla...“ (R4)

„No já jsem vždycky chtěl dělat nějakou práci s lidma. Našel jsem se v tom, vnitřně mě to naplňuje.“ (R5)

„Tak já jsem o té práci už vlastně snil...“ (R7)

Být vzorem

Další kategorii jsem nazvala „být vzorem“ z toho důvodu, že mezi respondenty se objevovaly názory, že by měli oni jako Romové být vzorem pro ostatní Romy, že to takzvaně „jde i jinak“. A nejen pro Romy, ale i pro většinovou společnost, aby viděla Romy v lepším světle. Toto je pro respondenty důležitou součástí motivace z toho

důvodu, že si uvědomují, že jsou to zrovna oni, kdo může něco předat ostatním. Navíc poukazují, že pracovníků, jako jsou oni, příliš není, a tím více je na nich, aby byli vzory.

„Je potřeba se ukazovat v tom pozitivním světle a mi dělá radost, když ukazuju někomu jinému, že se to dá. Že prostě stačí chtít. A neříkám, že to je něco extra, že jsem něco dokázal. Ale pro Romy je ta práce něco víc, je to něco – že jsem aspoň něčeho dosáhl než ostatní. Běžní Romové chodí maximálně na zednické práce... A nejen kvůli nim. Ale i na veřejnosti – když ukazuju, že Rom něčeho dosáhl, tak si myslím, že to pomáhá vidět v tom lepším světle ty Romáky. A že ukazuju i jiný pohled na ty Romy – že to nejsou jen ti, co tam někde kopou.“ (R5)

„Oni pak vidí ten vzor ve mně. Že jsem si taky musela něčím projít, musela jsem udělat školu. A šlo to. A to je pak třeba bude motivovat k tomu, že taky budou něco dělat.“ (R6)

„A podle mě dáváme dobré příklady i ostatním Romákům. My jsme pro ně takové vzory, že třeba říkají, že je to fajn, že by to taky chtěli dělat – i když je pravda, že pro to moc nedělají, ale aspoň vidí, že se s tím dá něco dělat.“ (R7)

Reflexe okolního dění

Někteří respondenti uváděli jako svou motivaci to, že vidí, co se kolem nich děje. Vidí problémy, které lidé kolem nich mají, vidí, jak „padají na dno“. A právě toto reflektují jako momenty, kdy mají pocit, že právě kvůli těmhle lidem musí dělat svou práci a lidem pomáhat.

„Žiju v lokalitě, vidím, jak ti lidé přicházejí o práci a bydlení. Nejhorší je, když jim odeberou děti. Oni se pak za těma dětma jedou podívat a shání něco, co by jim přivezli, ale nemají žádné peníze. To začalo všechno po revoluci. Před tím všichni měli práci a bydlení. Ale teď je to hrůza.“ (R1)

„Nějak jsem to viděla, že jsou určité problémy. Ono je rozdíl, když vyrůstáš v lokalitě a když vyrůstáš mezi bílými. Viděla jsem, že neumí třeba tak komunikovat, s tím vzděláním to mají horší a tak.“ (R4)

„Tou motivací bylo asi to, že jsem viděla ty děti, že to potřebují, že je potřeba je motivovat, aby se vzdělávaly.“ (R6)

Výchova/vliv rodiny

U dvou respondentů se objevil jednoznačný motiv z rodiny. A to ve smyslu výchovy, vedení, zájmů v rodině. Respondenti považují pozitivní vliv rodiny za významný faktor, který ovlivnil jejich další rozvoj a profesní směřování.

„Z výchovy. Mám syna a on je už teď v 10 letech jak sociální pracovník. My jsme tak vychovávaní. Moje maminka pečuje o celou rodinu. Nejprve o svoji maminku, teď o tchýni, před tím o sestru. Nejprve držíme rodina rodinu, ale jsme vychováni tak, abychom pomohli i těm druhým.“ (R3)

„Můj otec měl tady v Prostějově jedno romské občanské sdružení, kde se věnoval hlavně volnočasovkám pro děcka. Já jsem mu s tím hodně pomáhal. On pak časem vážně onemocněl a byl na invalidním vozíku, tak jsem musel chodit na různé úřady, vyjednávat, žádat granty, řešit pronájmy a tak, takže jsem se do toho zaangažoval a zjistil jsem, že mě to baví a říkal jsem si, že kdybych byl zaměstnaný v tomhle oboru, tak by to bylo fajn.“ (R7)

Jistota práce a strach z nepřijetí do jiného zaměstnání

V rámci skupiny respondentů se objevili dva, kteří svou motivaci k této práci spojují pouze s jistotou, které se jim v zaměstnání dostává a se strachem, který pramení z dřívějších neúspěchů při žádosti o zaměstnání či z neúspěchu, který se může dostavit. Respondenty vykonávaná práce baví a zároveň cítí, že jim v zaměstnání kolegové a vedení rozumí a to je důvod, proč v ní setrvávají.

„Tak je to ta jistota té práce. A taky můj předsudek, že nechci projít výběrovými řízeníma, kde když jsem Romka, tak budu vždycky o krok pozadu, protože vždycky vyberou někoho jiného. Ta práce mě tady baví, máme tady dobré vztahy, kolegové tady znají Romy a jejich problémy, takže mě berou jako normálního člověka. A to mě i tak nutí tady zůstat, protože nevím, jak by mě jinde brali.“ (R2)

„A mě k tomu vedlo to, že jsem si udělal střední školu a chtěl jsem pracovat. Byl jsem na nějakých výběrových řízeních v technickém oboru, tam mě nikde nevzali. Přitom spolužáky vzali, takže to bylo proto, že jsem Rom. A nechtěl jsem být jak každý druhý Rom na pracáku. To byla velká motivace. A taky mě motivují kolegové. Je tady hodně dobrý kolektiv.“ (R8)

Kdybych nepracoval tady, stejně to budu dělat...

Poslední kategorie, která z rozhovorů vyvstala, neukazuje motivační faktor, ale sílu motivace, kterou pracovníci mají. Polovina z respondentů se vyjádřila v tom smyslu, že i kdyby nepracovali zrovna v této organizaci, našli by si něco jiného – založili by si vlastní neziskovou organizaci, dál by docházeli za klienty atd. Vyplývá z toho, že respondenti svou práci nedělají jen proto, aby chodili do práce, ale opravdu v sobě mají motivační faktory, které jsou výše popsány, rozhovory zjištěné.

„Já jsem dělala něco podobného i ve svém soukromí. Ne sice tak jak to dělají tady, ale podobně, taky jsem pomáhala lidem. Chodili za mnou domů.“ (R1)

„Já, i kdybych tady nepracovala a byla doma na dávkách, tak stejně budu něco takového dělat. Kdybych nebyla tady, tak si třeba otevřu svoji neziskovou organizaci a dělala bych to.“ (R3)

„Nedokážu si představit, že bych nedělala tady. A i kdyby, stejně bych pro ty děti něco dělala a snažila bych se jim nějak pomoci. Sháněla bych jim doučování, chodila za rodičema a tak.“ (R6)

„Kdybych nedělal tady... To občanské sdružení po otci jsem převzal, jsem předseda a mým snem je zaměstnat sám sebe tam a dělal bych něco podobného jako tady, ale ne úplně stejně a trošku jinak. Mám své vize.“

U většiny respondentů jsem se setkala s tím, že aby mohli vykonávat svou práci, museli projít výběrovým řízením. Museli tedy překonat určitou překážku, aby práci dostali. Dá se tedy předpokládat, že měli určitou motivaci vykonávat právě tento druh práce a místo chtěli získat. Typů motivací vyvstalo z rozhovorů několik. Jsou to: výsledky práce, které pracovníci vidí; vnitřní motivace, která vychází z pracovníkovy přirozenosti; potřeba být vzorem pro ostatní a ukázat jim, „že to jde“; reflexe okolního dění, kdy pracovníci fyzicky vidí problémy a chtějí na to reagovat; výchova a vliv rodiny, která působila na pracovníka tak silně, že jej to ovlivnilo při výběru povolání; jistota práce a strach z toho, že v jiném prostředí by pracovníka jako Roma nepřijali, což je velmi zajímavým a neočekávaným momentem výzkumu. Sílu motivace pak ukazuje poslední kategorie, kde pracovníci vyjadřují to, že pomoc lidem je pro ně tak důležitá, že by ji klidně dělali i jinde, třeba zadarmo doma. U většiny motivů se dá předpokládat, že je

pracovníci měli ještě před tím, než danou práci začali vykonávat. U motivu výsledků práce o tom však hovořit nelze. Toto je jednoznačně motiv, který mají respondenti až nyní, když už práci vykonávají.

V odpovědích se vyskytovaly motivy, o kterých se zmiňuje Nakonečný (1992, s. 132 - 154). Jsou to základní motivy: biologický a sociálního nedostatku. Dále specifické motivy, tedy vykonávaná práce, která je zdrojem seberealizace a celková atmosféra na pracovišti, což podepřeli zvláště dva respondenti, kteří hovořili o tom, že vědí, že jim kolegové v práci rozumí. Motivace, o které Nakonečný (1992, s. 132 – 154) píše, avšak ani u jednoho respondenta nezazněla, jsou peníze. Respondenti se o nich většinou vůbec nezmiňovali. Pokud ano, tak ve smyslu, že tuto práci kvůli penězům nedělají.

5.2 Vztah a spolupráce Roma jako pracovníka a Roma jako klienta

Tato část analýzy se zabývá názorem respondentů na to, když Rom jako pracovník spolupracuje s Romem klientem. Tato otázka se zdála respondentům po vyslovení obtížná, ale všechny po chvíli začala napadat spousta názorů, které mají, a vraceli se k tomu třeba i na konci rozhovoru, protože si ještě na něco důležitého vzpomněli, či chtěli ještě něco zdůraznit. Tato část je rozdělena na názory a pocity respondentů k dané problematice a v druhé části je zachycen pohled na práci s rodinou a přáteli.

5.2.1 Vlastní názor a postřehy na situaci, kdy Rom pracuje s Romem ve vztahu pracovník a klient sociální služby

V této podkapitole zkoumám, jak bylo uvedeno výše, vlastní názor a postřehy na téma Rom pracuje s Romem. V rámci tohoto tématu jsem se dále doptávala, jaké výhody a nevýhody respondenti v tomto vztahu vnímají a jakou mají představu o týmu pracujícím s Romy. Z rozhovorů vyvstalo několik kategorií. Respondenti se v mnohém odlišují, avšak jsou i kategorie, kde ve většině převládá stejný názor.

5.2.1.1 Výhody

Porozumění

Někteří z respondentů cítí, že romští klienti k nim mají jednoznačně větší důvěru, a když je nějaký problém, jdou raději za romským pracovníkem. Stejnou výhodu uvádí

také Moravec (2004), který popisuje, že spřízněnost s danou kulturou může být užitečná při navazování profesního vztahu.

„Určitě tam je nějaký předpoklad většího porozumění od toho Roma, protože taky žijeme v těch lokalitách.“ (R1)

„No, myslím, že ve výsledku se ten Rom Romovi dříve a víc svěřší. Jde vidět, že má k tomu cigánovi blíž.“ (R4)

„Určitě. Mám to mnohem lehčí i v navázání kontaktu a těch vazeb. Většinou přijdou za mnou.“ (R8)

Dvě respondentky dokonce uvedly, že když se jede na výlet a nejedou ony, tak děti taky nejedou a někdy mají rodiče strach své děti pustit. Tyto respondentky byly z jiných organizací a měst.

„Ty rodiny mají celkově ke mně důvěru, začali sem víc posílat děti, protože rodiče věděli, že je tady ta Romka, že já jim neublížím. Oni měli ze začátku z holek tady strach. A to jsem tady hodně odbourala a získala si jejich důvěru. Nebo výlety – když nejedu já, tak skoro žádné děti nepustí. Jednu dobu jsem byla 30 rodinám klíčovým pracovníkem. Pak se to muselo řešit, protože jsem byla na odpadnutí. Ale když potřebují něco důvěrnějšího, tak to řeknou spíše mně než holkám.“ (R3)

„A za mnou chodí třeba s nějakým průšvihem dřív než za ostatníma. Nebo když se někam jde, tak tam nechtějí jít, když tam nejdu já.“ (R6)

Řeč

Další výhodou, která plyne respondentům z toho, že jsou Romové a mají romské klienty, je znalost řeči. Uvědomují si, že bílý pracovník klientům většinou nerozumí a klienti toho potom zneužívají a domlouvají se před pracovníkem romsky. Důkaz o tom je výpověď jedné respondentky, která popisovala, jak si někteří klienti neuvědomují, že ona sama je Romka a domlouvají se před ní romsky na tom, jak co nejvíc využít pracovníka, který tam je. *„To by ses někdy chytala za hlavu, co říkají. Někteří to zneužívají tu sociální práci a já jim rozumím, když se o tom baví. A oni si vůbec neuvědomují, že jsem Romka. Jednou jsem jim tam něco vypisovala a oni se začali bavit romsky, že zajdou za tou a za tou, protože si potřebovala někam jen tak zavolat a*

oni si taky potřebovali zavolat a říkali však co, dyť oni to neplatí ten telefon, tak si zavoláme... Tak jsem se pak už ozvala, jestli jim to není blbé, že jim rozumím...“ (R4)

Respondentka uvedená výše proto spolu s dalšími vnímá znalost romského jazyka při své práci jako výhodu.

„A i ta řeč. Museli jsme vyhlásit zákaz romštiny, když tady nejsem, protože se tady pak dohadovali a na něčem domlouvali a holky jim nerozuměly.“ (R3)

„Velká výhoda je, že když se lidi v lokalitě baví romsky, tak já jim rozumím a vím, o čem se baví, kolega ne. ...když jsme jednou odcházeli, tak se vracel otec těch dětí a babička na něj romsky volala, ať dá kolegovi přes hubu, naštěstí jsem tomu rozuměla.“ (R4)

„Hlavně ta řeč. Ty děcka toho hodně využívají, že jim třeba někdo nerozumí.“ (R8)

Zajímavým přínosem je výpověď jedné respondentky, která řekla, že se romsky naučila, takže sice rozumí, ale neumí mluvit a stejně to nepotřebuje, protože podle ní ty dnešní děti už mluvit neumí. Ukázala se zde velká rozdílnost v užívání jazyka, ačkoli klienti této respondentky a respondentů výše zmíněných žijí ve městech vzdálených asi 20 km.

„Tyhle děti romsky doma nemluví, takže ani tady. A oni vědí, že já romsky nemluvím. Já jsem neuměla, pak jsem se to naučila, takže rozumím. Ale nemluvím. A tady tyhle ty děti už romsky vůbec neumí. Sem tam někdo. Ale jinak vůbec.“ (R6)

Celková znalost „situace“

Další významnou kategorií, která vznikla, je znalost Romů jako takových, jejich zvyků, lokalit, kultury, tradice a vazeb. Kategorie je významnou proto, že samotní respondenti, kteří ji zmínili, dávali na tyto výhody velký důraz.

„Vím, kdo se s kým baví, kdo s kým ne...“ (R3)

„Vím, jací ti Romové jsou, znám jejich zvyky, tradice.“ (R4)

„Já třeba vím o těch určitých rodinách nějaké detaily, znám to prostředí a vím, jak se věci mají.“ (R5)

„Mezi ty výhody patří znalost toho terénu, lidí, komunity, problémů, rodinných vazeb. Vím, jak s kým můžu mluvit, co na koho platí.“ (R7)

5.2.1.2 Nevýhody

Velká očekávání klientů

Respondenti naráželi v rozhovoru na téma očekávání romských klientů, když vidí romského pracovníka. Podle respondentů mají klienti pocit, že pracovník s nimi bude za každou cenu sdílet utrpení a udělá všechno proto, třeba i poruší pravidla, aby klientům pomohl.

„Ale zase je tam nevýhoda, že ti klienti toho Roma pracovníka dokážou zneužít, protože vidí, že ten Rom to cítí a kladou pak větší nároky, vyloženě zneužívání – přece mi pomůžeš, udělej to jinak, prostě hledají boční cesty.“ (R1)

„Protože ode mě někdy čekají, že pro ně udělám víc, třeba něco zfalšuju, ale to tak není. To jim říkám, že to neudělám. A říkám, že ode mě dostanou to stejné, co od ostatních pracovníků.“ (R2)

„Když je ten pracovník Rom z toho stejného města, tak se znají a možná už tam může být nějaké citové pouto, pak čekají, že ten pracovník by mohl udělat nějakou výhodu.“ (R8)

Strach

Dvě respondentky měly společný znak. Obě pracují ve městě, ze kterého nepochází. Tyto respondentky se mi svěřily, že měly na začátku strach vůbec vstoupit do lokality, bavit se s Romy, navázat s nimi jakýkoli kontakt a jedna respondentka se dokonce stále bojí těch Romů ve městě, kteří nežijí v lokalitě, ve které ona pracuje.

„Já nejsem odsud. Takže ne. No, a když jsem sem přišla, tak jsem se těch Romů tady bála. Ani ty lokality a ty domy jsem neznala. Bála jsem se i do té lokality, že si ti Romové třeba na mě něco dovolí, že se se mnou budou hádat. Ale nic se nestalo. A pak jsem si zvykla a vytvořila si ty vazby.“ (R2)

„Já jsem měla větší strach vstoupit do lokality – tím, že jsem Romka, než se bojí bílí. A je to tím, protože vím, jací někteří Romové jsou. Že prostě nechcou mezi sebe

přijmout Romku, protože si myslí: no, přišla nějaká cigánka a myslí si, že je něco víc než my, chce nám tady rozkazovat... No prostě, že si na ně budu dovolovat. Oni si na Romy dovolí víc než na bílé. Oni ty bílé berou, jakože to jsou ti vzdělaní, ale Romy tak neberou. Tak z toho jsem měla obavy. Dokonce ze začátku jsem měla strach s nima i mluvit – radši jsem pozorovala kolegu, jak to dělá. A až třeba po měsíci jsem se odhodlala taky navázat kontakt. Dál jsem se bála toho, že když se budu bavit s nějakým chlapem, tak ty ženy budou žárlit. Oni sou prostě strašně žárliví. Pozorují tě – jak se s tím chlapem bavíš, jak se na něj díváš. Ale já jsem naštěstí žádný problém nakonec v lokalitě neměla. Ale dávám si na to pozor.“ (R4)

Respondentka dále poukazuje na to, že při práci s Romy může být postavení romského pracovníka horší a může mít práci těžší než pracovník z majority.

„No, to, že to má fakt někdy těžší ten Rom než ten bílý. Protože ví, jací ti Romové jsou, zná jejich zvyky, tradice. Někteří fakt jsou takoví, že ty Romy nepřijmou. A i z těch chlapů jsem měla strach, aby si něco nedovolili. I teď někteří třeba pískají, když jdu. Nebo když čekám večer na vlak a oni tam postávají a jestli s nima půjdu na kafe. Normálně na mě pokřikují. No mám z nich strach. Ale k holkám (bílým) z práce si to nedovolí“ (R4)

Další respondentka byla v podobné, ne však úplně stejné situaci, jako předchozí dvě. Nepochází sice z jiného města, ale v rámci města z jiné lokality a tudíž se obávala stejného nepřijetí jako respondentky výše. Tato respondentka tento stav nepřijímání vysvětluje romskými kastami či vrstvami. Ona pochází z jiné lokality a tedy z jiné vrstvy než lidé z lokality, ve které pracuje.

„Protože jak se říká, Romové se kastují na ty nějaké vrstvy. Já jsem původně jiná Romka než tihle z Kojetínské, a tak některým dlouho trvalo, než si na mě zvykli a než jsem jim třeba přizpůsobila řeč. Oni mají jinou. Tohle jsem si ale ustála. Sice to byl běh na dlouhou trať, asi 2 roky to trvalo. Oni i tu kulturu mají trochu jinou. A pak už to bylo fajn.“ (R3)

Zajímavé na této výpovědi je, že respondentka užila slova „kastují se na vrstvy“. Bohužel nebylo možno se v rámci rozhovoru k tomu vrátit, a tak nevím, co tím přesně měla respondentka na mysli. Je však možné, že pochází z jiné skupiny Romů, než jsou

ti, se kterými začala pracovat. Rozdělení na skupiny Romů jsou uvedeny v podkapitole 1.3 Skupiny Romů (Davidová, 2002; Hübschmannová 2002).

Tato respondentka se mi navíc svěřila naprosto ojedinělou reakcí její rodiny, která ji odsoudila za to, že pracuje, co je její práce, s kým pracuje a vůbec za celou její situaci. Tuto situaci také popisuje socioložka Šanderová (podle Frištenská, 2003), která zmiňuje, že Rom, který se rozhodne prosadit v majoritní společnosti, se může setkat se značnými obtížemi. Například s nedůvěrou a opovržením ze strany původní komunity či širší rodiny. Přesně tato situace respondentku potkala.

„Ale je pravda, že někteří Romové mě hodně odsuzují. Začala moje rodina. Jako ne ta úplně nejbližší, ale ta širší. Ti mě kvůli tomu odepsali, jakože pracuju s jinou sortou Romů. A jakože tady jsou takoví ti v uvozovkách nejhorší z nejhorších, tak proč bych jim měla pomáhat, když si za to můžou sami a takové ty názory. Takže jsem je přesvědčovala a pak jsem to vzdala. Protože oni to sociální cítění nemají v sobě. A odsoudili mě i za to, že vůbec pracuju. Žena Romka by správně pracovat neměla vůbec. A teď kolik tady беру – když jsem to jedné kamarádce řekla, kolik беру, tak mi řekla: ty jseš tak blbá. Ty samé peníze bys mohla mít na sociálce a jsi celý den doma. A odsoudili mě, že chodím mezi lidi a bavím se s nima. To spíš romské ženy nemůžou.“ (R3)

5.2.1.3 Romští a neromští pracovníci v organizacích

„Namíchaný“ kolektiv

Téměř všichni respondenti se k tomuto tématu vyjádřili a shodli se na tom, že by kolektivy v organizacích měly být namíchané, tedy romsko neromské. Jejich názor se liší akorát v počtu pracovníků. Zaznamenala jsem dva extrémy, kdy jeden respondent tvrdí, že čím víc romských pracovníků, tím lépe a jiný zase, že dva už by byli moc.

„Myslím, že nejen Romové by měli pracovat s Romy. Je to dobré, když se ti klienti učí i něco od těch bílých. Možná je to i motivuje změnit svůj život. A i v té české řeči se zdokonalují. Se mnou třeba použijí romštinu, ale s bílým nemůžou, takže se v té češtině cvičí.“ (R2)

„Já si myslím, že nejlepší je, když je ten tým namíchaný. Každý člověk má jiné zkušenosti. Když tam jsou jen bílí, tak nemají ten kontakt. Neví, kdo se s kým baví,

kdo s kým ne. Bavili jsme se o tom v práci, že kdybych odešla, tak by potřebovali, aby tady byl někdo místo mě.“ (R3)

„Dobré na tom bylo, že jsme pracovali Romka a nerom. On dělal víc s chlapama a já se ženami, protože romští chlapi jsou žárliví. Tak jsem mohla s ženskýma řešit úklidy, vztahy, společné akce, třeba vaření. Prostě se osvědčilo, když jsme chodili Romka, nerom, a navíc chlap, ženská.“ (R4)

„Ideál je to, když je to namíchané. Dává si tam každý svůj názor, pak tam je ten nadhled. Třeba někdy pracujeme s neromskou kolegyní na zakázkách Roma a pak to můžeme sdílet a říkat si ten svůj postoj. Jsou některé organizace, kde pracují jen neromové s Romákama a to si myslím, že by taky nemělo být. To není ideální stav. Přesně tak to probíhá, ty dvojí názory jsou super. A pro ty klienty se pak najde to ideální. My třeba víme o těch určitých rodinách nějaké detaily, známe to prostředí a víme, jak se věci mají, které potom kolegům řeknem. Ale zase oni mají ty vysoké školy a pohybují se v jiném prostředí a my v tom čerpáme z nich.“ (R5)

„Asi bych řekla, že je potřeba, aby s nimi pracoval Rom, ale takový, který má nějakou školu a je jim tím vzorem. Protože ten Rom je nadzvedne, ale musí něco dokázat, aby viděli, že musel pro to něco udělat. A aby vždycky v organizaci aspoň jeden byl, ale prostě aby měl něco za sebou.“ (R6)

Výpovědi ukazují, že respondenti propagují myšlenku „namíchaného“ kolektivu v organizaci, avšak nijak výrazně netrvají na počtu pracovníků. Domnívám se, že tímto názorem respondenti naplňují základní principy pro práci s romskou komunitou podle Musila a Navrátila (2003). Ti uvádí, že je nezbytné znát dobře jak romskou kulturu, tak i kulturu majority a mít dostatek znalostí např. o systému sociálního zabezpečení. Respondent 5 toto podepřel argumentem: *„My třeba víme o těch určitých rodinách nějaké detaily, známe to prostředí a víme, jak se věci mají, které potom kolegům řeknem. Ale zase oni mají ty vysoké školy a pohybují se v jiném prostředí a my v tom čerpáme z nich.“*

Další dva respondenti jsou extrémní, které jsem zmiňovala v úvodu.

„Myslím, že by vždycky měl pracovat Rom a nerom, že by to mělo být namíchané. A myslím, že by třeba ani neměli být už dva Romové, že by to nefungovalo, že by se mohli nějak spojit.“ (R8)

„Já si myslím, že by to mělo dělat více Romáků, ale tam je problém v těch požadavcích – to vzdělání. Ale měla by se jim dát šance – dělali by pro svoji komunitu, znají tu mentalitu těch lidí, komunitu. A myslím si, že proniknou mnohem dřív do toho. Pozor, neříkám, že by to měli dělat jen Romáci, to ne. Ale měla by se jim dávat větší šance. Podle mě jich to dělá málo na to, kolik se do toho dává peněz.“ (R7) Zde respondent upozorňuje také na to, že Romové mohou být dobrými pracovníky proto, že znají svou komunitu, mentalitu lidí, tedy i kulturu. V tomto smyslu se vyjadřuje i Musil a Navrátil (2003), kteří jako jeden z principů pro sociální práci s romskou menšinou, vyzdvihují znalost romské menšiny – jejích charakteristik, norem, hodnot, tradic.

Z rozhovorů vyplynulo, že výhody plynoucí z toho, že jako Romové pracují s Romy, jsou: větší porozumění než od bílého pracovníka, znalost romštiny a znalost situace – tedy komunity, vazeb, kultury. Identifikované nevýhody pak jsou velká očekávání ze strany klientů a strach s Romy pracovat z toho důvodu, že je pracovník nezná a ví, jací mohou být a že si na Romy dovolí více než na bílé. Zajímavým momentem v této části byla zkušenost jedné respondentky, která se setkala s opovržením ze strany vlastní rodiny za to, že pomáhá jiným Romům. Respondenti se dále shodli, že by nechtěli čistě romskou organizaci, že vždy je potřeba, aby byl pracovní kolektiv složen jak z Romů, tak z pracovníků majority.

5.2.2 Práce s příbuznými či kamarády

Následující oblast se týká práce s příbuznými či kamarády – resp. zda respondenti mají klienty, kteří jsou jejich příbuzní či známí. Obecně se tedy respondenti rozdělili na dvě skupiny – na ty, kteří s blízkými pracují a na ty, kteří s nimi nepracují. Zajímavé však na tom je, jak vysoce profesionálně na mě obě skupiny působí. Do těchto skupin nezahrnuji dvě respondentky, o kterých jsem psala výše. Respondentky, které pracují v jiném městě, než odkud pochází a klienty v městě výkonu práce vůbec neznají.

Pracuji

První kategorie respondentů jsou ti, kteří pracují se svými příbuznými. Nevnímají v tomto ohledu žádný problém.

„Ale i v mém na příbuzenstvu jsou lidi, kteří potřebovali pomáhat, tak jsem jim dal kontakty a i jsem s některýma pracoval zakázkách. Viděl jsem to tak, že by to neměla být pro ně překážka ke službě jen proto, že jsou příbuzní. No bylo to jednodušší, protože jsem o nich věděl všechno, i se mi více svěřili než cizí. Řekli i rovnou, co by chtěli, nebáli se to říct, i když to nebylo úplně košer.“ (R5)

„Jojo, není jich tam moc. Ale mám tam třeba i vnoučata...“ (R6)

„Jo, mám tady takové, je to v pohodě.“ (R8)

Výše uvedení respondenti mluvili o práci s příbuznými. Někteří, avšak bylo jich málo, se vyjádřili také o tom, jestli a jak přijímají kamarády a známé. Nikdo z respondentů se nevyjádřil tak, že by nepracoval s kamarády. Buď o tom nemluvili, anebo řekli, že pracují. Obecně však více mluvili o příbuzných, ať už ve vztahu že s nimi pracují nebo nepracují.

„Z mých přátel tu službu tolik lidí nepotřebovalo, spíš menší věci. Takže jsem jim třeba poradila.“ (R1)

„A to platí i o dětech od známých. Mám tady spoustu dětí od známých.“ (R6)

„Se známýma a kamarádama dělám. U těch dobrých kamarádů je to složitější, protože čekají víc, že jim udělám něco rychleji než ostatním.“ (R7)

„A s těma kamarádama je to v pohodě. Chodí jich tady dost, jsem odsud, známe se třeba od mala.“ (R8)

Nepracuji

Část respondentů mluvila v tom smyslu, že s rodinou v žádném případě nepracují.

„S rodinou nepracuju, pokud přijdou, tak je někomu předám, ne, že bych to s nima vůbec neřešila, ale nejsem jejich klíčový pracovník.“(R1)

„Ale většinou když přijde rodina, tak je přehazuju na druhé pracovnice.“ (R3)

„Já osobně nedělám s rodinou, pokud chce někdo něco z rodiny, tak je předám. A i když není někdo můj příbuzný a má stejné příjmení, tak s ním radši na ten úřad nejdu – je mi to blbý.“ (R7)

Pokud respondenti s rodinou a přáteli pracují, projeví velkou míru *profesionality*, kdy se zmiňovali a zdůrazňovali hlavně to, že přestože je klient jim osoba blízká, neexistuje, aby měl klient nějaké výhody, i když to většinou očekává. Pokud se respondenti vyjádřili tak, že s rodinou nepracují, opět to odůvodnili profesionálně, např. vnitřními pravidly či tím, že vědí, že by to nedělalo dobrotu. Usuzuji z toho, že respondenti se chovají vysoce profesionálně a nedělají mezi klienty rozdíly. Upozorňuji na to proto, že v teoretické části této práce se zmiňuji o romské rodině a komunitě, zejména o tom, jak je pro Romy důležitá a nepostradatelná (Davidová, Jakoubek, Budilová). Z výzkumu pak vyplynulo, že pro respondenty je důležitější profesionální přístup. A přestože by se mohli přednostně věnovat svému příbuznému a dělat mu úlevy a rychleji mu tak pomoci, nikdo z mých respondentů to dle rozhovoru nedělá.

„Někomu je předám, nejsem jejich klíčový pracovník, máme na to vnitřní pravidla.“ (R1)

„Neřeším s nima ty problémy, to nejde, to by bylo špatně. V tom soukromém životě by to pak nešlo. To jsem si řekla hned na začátku, že ta rodina ne. Už se to kdysi někomu stalo, nebylo z toho nic dobrého.“ (R3)

Když jsem chtěl naléhat, být direktivní, tak to nešlo tak, jak s cizím. Hledali vždycky jiný přístup. A čekali, že dostanou něco víc, než je standardem, že třeba přišli i po pracovní době a chtěli řešit ten problém. Ale to tak prostě nejde. Nemůžu pracovat pořád.“ (R5)

„Ale mám tam třeba i vnoučata, ale rozdíly nedělám. A ani rodina po mně nevyžaduje, abych dělala nějaké rozdíly, netlačí na mě. A to platí i o dětech od známých. Nemám s nima žádný problém, vědí, že pro všechny platí stejná pravidla.“ (R6)

„Je to složitější, protože čekají víc, že jim udělám něco rychleji než ostatním. Ale to není pravda – když to prostě nejde, tak to nejde.“ (R7)

„Já jsem jim na rovinu řekl, že jsem tady jako pracovník a nemůžu jim dělat nějaké úlevy a musí respektovat pravidla jako každý ostatní. Vyhranil jsem si tu pracovní roli.“ (R8)

Z rozhovorů lze tedy vyvodit, že ne všichni pracovníci s příbuznými a kamarády pracují. Pokud pracují, mají nastavená jasná pravidla a hranice pro spolupráci, které jsou pro všechny klienty stejné. Pokud nepracují, jsou jim dána anebo si dají sami pravidla, která jim spolupráci zakážou z důvodu jejich ochrany. Každý z respondentů v tom však má naprosto jasno a nedělá žádné výjimky.

5.3 Hodnocení vykonávané práce

Posledním tématem, na které jsem se respondentů ptala, bylo hodnocení jejich vykonávané práce. Z rozhovorů vyvstaly následující dvě kategorie.

Má to smysl...

Jedna část respondentů se vyjádřila o své činnosti a poskytované službě tak, že si jednoznačně myslí, že má přínos pro klienty, kteří službu využívají. Svě odpovědi většinou zakládají na důkazech či zkušenostech, odpovědi konkrétně odůvodňují.

„Tak určitě tam přínos je – to hlavně říkají lidé v lokalitě, že od té doby, co tam pracovníci chodí, tak se to tam posunulo. Už i sami klienti mají trochu jiný náhled na tu lokalitu, chtějí si to tam opravovat a už si to i sami opravili, třeba vchody, chodníky. A sami od sebe vymýšlejí, co by se dalo udělat. Že jim pracovníci ukázali tu cestu, že jim tam nikdo z bytáku nepomůže a že je to prostě na nich.“ (R4)

„Podle mě to smysl má. A upřímně doufám, že tady ještě zůstanu. Když by nebyli odpoledne tady, tak by pak dělali, kdo ví co, alkohol, drogy, kouření... (R6)

„Myslím si, že tahle práce je velkým přínosem pro ty děti a mládež. Vidím smysl v tom, že tady bezpečně tráví volný čas, nemusí stát někde venku. Můžou být tady a kdykoli s čímkoliv můžou přijít, poradíme jim, pomůžeme jim. Za mě nic takového nebylo. My klademe i velký důraz na vzdělání, snažíme se je motivovat. My se s nima snažíme bavit s respektem, vyslechnout je. A oni ve svém okolí nikoho takového nemají. Nikdo by se s nima takhle nebavil. A dáváme jim takovou tu morální výchovu, aby

pozdravili, aby měli základy stolování. Jsou to malé věci, ale aspoň něco. Asi kdyby ty služby tady nebyly, tak by to bylo špatné. Byli by ohrožení tím vlivem toho okolí – nějaké drogy, házení kamení na lidi, krádeže – prostě když se nudí.“ (R8)

Má to smysl, ale...

Druhá část respondentů sice nepopírá jednoznačný přínos poskytovaných služeb, následují však různá „ale“. Tato „ale“ jsou u každého respondenta úplně jiná. Přesto všechny respondenty, dle mého názoru, spojuje jedno – to, že na službu nahlízejí kriticky.

„Smysl to má určitě a do budoucnosti to bude mít dál smysl. Ti lidi budou mít pořád problémy a pořád se budou muset s něčím potýkat. Ale samozřejmě se to proměňuje. Je ta práce těžší a těžší, protože je spousta lákadel a navíc to zneužívání té pomoci se taky rozmohlo. Tak v tom je to horší a bude to muset vždycky reagovat, ale pořád to má a bude mít smysl.“ (R1)

„Ale vesměs, za tu dobu co to dělám, tak vidím, že to smysl má, hlavně když vidím ty výsledky. A pak zase když se často mění pracovníci a nejsou zaučení nebo neví třeba, jak to zrovna tady chodí, tak to pak je horší ta práce, to pak stojí. Neví prostě jak na to. To se pak pořád začíná od začátku. Myslím si, že je potřeba, aby když ty služby poskytuje nějaká neziskovka, tak aby jí šlo opravdu o ty lidi a ne jen o ten grant, který dostane.“ (R2)

„Ta práce smysl má, ale to, že s nima děláme jen my, tak je to málo. Je potřeba, aby na to navázala rodina a škola. Bez nich je to hodně těžké. My tady na nich můžeme makat, jak chceme, ale pokud se nebudou pořádně učit ve škole a nebude se zapojovat rodina, tak s nima nehnem. Měli by všichni táhnout za jeden provaz. Ale je to nezajímá. Ani rodinu ani školu.“ (R3)

Následující dva respondenti navíc přesně popisují, v čem se dané službě daří a co je nad jejich síly. Jsou schopni uvést konkrétní příklady. Sociální vyloučení Romů a jeho projevy, jak je popisuje Šimíková (2003) či Gabal (2006), reflektují.

„Přínosem jsou třeba hlavně ty insolvence, ti Romové jsou tak zadlužení a už třeba nevidí cestu, jak by nepřišli o barák. A když to vyjde, tak zase žijou běžným životem. Bez toho by přišli o všechno. Třeba i o děti. Dále třeba prevence – když jsem dělal

monitoring, tak jsem upozorňoval třeba na podomní prodejce, at' si dávají pozor a nepodepisují. V tom je to dobré. Pak třeba ta jednání na obecních úřadech, tam spoustu věcí vyřídíme – když se nám Romáci svěří. A někam to tu situaci posunuje, třeba i tu obec, která je ráda, že se na nás pak může obrátit. Ta práce má smysl, ale celkově si myslím, že ta situace je taková, že i když se v těch rodinách pracuje, tak ta společnost... Když to vidím v televizi ty demonstrace a tak, že se nic nezměnilo. Nevidím posun, že by se ta romská populace nějak zvedla. A konají se různé konference a dialogy, ale pořád mi přijde, že se to neposunulo. V něčem – v těch dílčích krocích jo, ale celkově ne. Možná je to o tom, že nemůžeme spasit všechny, že pomůžeme jen některým, i to má jako smysl, ale celkově ta romská situace se nezvedla. A možná je to jen o těch Romech, ale nevidím posun v té společnosti“. (R5)

„Já osobně si myslím, že smysl to má. Kdyby to nemělo, tak to nebudu dělat. Ale myslím, že se to přeceňuje. Kolikrát si říkám, že ti lidi jsou za tu dobu, co to tady děláme, za těch deset let v ještě větší pr... než tenkrát. To je realita. S bytama se nám nedaří, to tak je. Dávky – to si romští klienti poradí sami. Jen když mají spory, tak přijdou. Dluhy – když je na dávkách, tak piš mu splátkáče, když nemá z čeho splácet. V čem vidím velký smysl, to je oddlužení, to hodně pomáhá. V té sociální práci vidím smysl v tom, že jsem ten zprostředkovatel mezi úřady, klientem a okolím kvůli toho soužití, magistrátem, obecním úřadem, ohledně toho soužití – v tom to má smysl. Ale na druhou stranu si říkám, představ si, že by tady nebyly ty neziskovky a nevěnovaly se tomu, tak ti klienti jsou v ještě mnohem větší pr... než jsou teď. Ale osobně si myslím, že ta sociální práce nepřináší těm lidem to, co by měla. To je asi přesné. To jsou totiž obrovské miliardy, které do toho jsou a za ty peníze ty výsledky nejsou. Vem si, kolik klientů je na ubytovnách. Neřeší se sociální bydlení, zaměstnanost. My třeba ty lidi pošleme na rekvalifikaci, ale pořád jsou bez práce. Ale to není tím, že bych vyhořel, to je realita.“ (R7)

Po prvních rozhovorech jsem váhala, zda vůbec otázku na hodnocení ve výzkumu ponechat, protože se mi zdála příliš obecná a složitá. Avšak po analýze prvních rozhovorů jsem zjistila, že bych výzkum ochudila o jedinečné názory, které jsou mnohdy podpořeny velkou dávkou respondentovy sebereflexe, protože on sám je součástí služby a s tím reflexe služby jako takové. Z rozhovorů tedy vyplynulo, že všichni respondenti jsou přesvědčeni o tom, že jejich práce má smysl a pro klienty je

přínosem a většina podepřela toto tvrzení praxí a ne pouze domněnkou. Část respondentů si však myslí, že jejich práce a poskytované služby mají spoustu různých a podstatných „ale“. Vnímám tak jako velmi důležité, že respondenti nejsou jen těmi, kdo slepě poskytují sociální službu, ale jsou profesionály ve svém oboru. Umí se nad vykonávanou prací zamyslet a svým postojem mohou v oblasti poskytování sociálních služeb významně přispět k dalšímu rozvoji.

Velmi zajímavý pohled nám podává Davidová (2010), která píše o tom, že když se někdo z Romů dostal „nahoru“, začal se k ostatním Romům obracet zády. Vzhledem k výzkumu, který předkládám, se domnívám, že ne vždy je toto pravidlem. Všichni respondenti se vyjadřovali v opačném slova smyslu, ostatním Romům chtějí pomáhat, což dokazuje už samotný fakt, že se stali pracovníky v sociální oblasti a Romové se stávají jejich klienty.

5.4 Diskuse

Výzkumnou otázkou mého výzkumu je: Jaká je motivace Romů pro práci ve službách sociální prevence, jak tuto práci hodnotí a jak vnímají práci Roma s Romem? Níže je shrnutí výsledků výzkumu a navržení možných hypotéz.

První oblastí výzkumu byla motivace k práci ve službách sociální prevence. Respondenti mají vždy několik motivačních faktorů, které se prolínají. Jsou to: výsledky práce, které pracovníci vidí, tedy konkrétní pomoc, kterou poskytli; vnitřní motivace, která vychází z pracovníkovy přirozenosti a nelze ji nijak blíže určit; potřeba být vzorem pro ostatní Romy i neromy a ukázat jim, „že to jde“; reflexe okolního dění, kdy pracovníci fyzicky vidí problémy a chtějí na to reagovat; výchova a vliv rodiny, která působila na pracovníka tak silně, že jej to ovlivnilo při výběru povolání; jistota práce a strach z toho, že v jiném prostředí by pracovníka jako Roma nepřijali – pro mne překvapivý moment výzkumu. Zajímavé rovněž bylo, že někteří respondenti se vyjádřili o tom, jak silná je jejich motivace. Prokázali to především tím, že uváděli, že i kdyby nebyli zaměstnaní zrovna v dané organizaci, stejně by něco takového dělali, třeba doma zadarmo. S tím také souvisí, že žádný z respondentů se nevyjádřil o peněžité odměně za práci jako o motivaci. Spíše se naopak vyjadřovali v tom smyslu, že pro peníze to nedělají, a kdyby si chtěli vydělat, tak jedou třeba do Anglie. Což potvrzuje i výše

zmíněné: „dělal bych to i zadarmo“. Vzhledem k počtu a různosti motivací mi z této oblasti vyvstává spíše hypotéza: „Hlavní motivací Romů pracujících ve službách sociální prevence k výkonu daného povolání není výdělek“.

Součástí této oblasti byla také otázka, jak se k dané práci dostali. Všichni respondenti uvedli, že to bylo za pomoci někoho jiného – buď známého, příbuzného či že je oslovila přímo organizace poskytující sociální služby. Je tedy na místě vyslovit hypotézu, která tvrdí: „Romové potřebují podnět od někoho dalšího, aby se dostali k práci v sociálních službách.“ Tato hypotéza by se mohla stát součástí dalšího výzkumu.

Druhá oblast výzkumu se zabývala tématem vztah Roma pracovníka a Roma klienta. Jako první byly identifikovány výhody a nevýhody, které tato spolupráce nese. Mezi výhody patří: větší porozumění než od neromského pracovníka, znalost romštiny a znalost situace – tedy komunity, vazeb, kultury. Nevýhody pak jsou velká očekávání ze strany klientů a strach s Romy pracovat z toho důvodu, že je pracovník nezná, ale ví, jací mohou být a že si na Romy dovolí více než na neromy. Z této části by se daly vyvodit hypotézy: „Společná kultura romského pracovníka a klienta zvyšuje při spolupráci důvěru klienta k pracovníkovi.“ A dále pak: „Rom pracující v jiném místě/lokalitě, než kde se narodil, se potýká se strachem z nepřijetí ze strany romských klientů.“

Po výhodách a nevýhodách byla ve výzkumu otázka na téma pracovníků, kteří s Romy pracují – tedy zda by to měli být Romové či neromové. Respondenti se v tomto shodli, že by s Romy měli pracovat vždy jak Romové, tak neromové, čímž dochází k vyváženosti a doplňování se navzájem.

Poslední částí tohoto tématu byla práce s příbuznými a kamarády. Zde samozřejmě respondenti odpovídali, že buď pracují či nepracují. Pokud se podíváme do teorie, jsou pro Romy rodina a komunita jedněmi z nejdůležitějších součástí jejich kultury a života (Davidová, 2014). Je proto zajímavé, že se od tohoto mnozí oprostili a s těmito blízkými spolupracovat nechtějí. Mohu zde tedy nejspíše vyvodit hypotézu: „Romové pracující ve službách sociální prevence dávají přednost pravidlům organizace před vlastními kulturními zvyklostmi.“

Třetí oblast výzkumu se pak zabývala hodnocením práce, kterou respondenti dělají. Z této části vyplynulo, že respondenti vesměs vidí smysl v tom, co dělají. Avšak slepě

netvrdí, že je to ta nejlepší a jediná cesta, jak pomáhat. Vidí spousty „ale“, které práce má a projevují tak sebereflexi a reflexi dané služby, což dle mého názoru není vždy jednoduché. Hypotéza, která mi z tohoto tématu vyvstala, zní: „Romové pracující ve službách sociální prevence vnímají nedostatky a úskalí, které s sebou nese poskytování dané sociální služby.“

Pro další výzkum se nabízí potvrdit či vyvrátit vzniklé hypotézy. Dále se nabízí zkoumat toto téma Romů pracujících v sociálních službách z jiných perspektiv. Např. z perspektivy zaměstnavatele či organizace, z perspektivy klientů či z pohledu řešení kauz – např. srovnání postupů a řešení romského a neromského pracovníka. Detailní prozkoumání této oblasti by tak mohlo vést k posílení a podpoře romských pracovníků pracujících ve službách sociální prevence.

Závěr

Tato práce se zaměřila na pochopení Romů pracujících ve službách sociální prevence. Ti jsou úzkou skupinou lidí, kteří se vymanili ze způsobu života, ke kterému jsou Romové u nás většinou „odsouzeni“ a naopak se snaží ostatním Romům (a nejen jim) pomáhat. Tato práce má empirický charakter. V první, teoretické části, je uvedena nezbytná teorie, je zde vysvětleno, kdo jsou to Romové a dále je zde kapitola o sociálním vyloučení, se kterým se Romové u nás potýkají a na které reagují služby sociální prevence. Následuje kapitola o sociální práci s menšinami, kterou respondenti v podstatě vykonávají. Druhá část je metodologická. Zde popisují charakter výzkumu. Jako výzkumnou metodu jsem zvolila kvalitativní analýzu. Respondenty jsou Romové, kteří pracují ve službách sociální prevence. Sběr dat proběhl pomocí polostrukturovaných interview a analýza pomocí otevřeného kódování. V analytické části jsou samotné výsledky výzkumu shrnuté v diskusi.

V rámci svého výzkumu jsem se zaměřila na tři oblasti, které jsem zkoumala. Jsou to: motivace k vykonávané práci, náhled na problematiku práce Roma s Romem a hodnocení vykonávané práce. Právě zde, na konci práce, ještě jednou uvedu hypotézy, které mi z analýzy dat vyplynuly. Tyto hypotézy by se mohly stát předmětem dalšího výzkumu. Jsou to:

„Hlavní motivací Romů pracujících ve službách sociální prevence k výkonu daného povolání není výdělek.“

„Romové potřebují podnět od někoho dalšího, aby se dostali k práci v sociálních službách.“

„Společná kultura romského pracovníka a klienta zvyšuje při spolupráci důvěru klienta k pracovníkovi.“

„Rom pracující v jiném místě/lokalitě, než kde se narodil, se potýká se strachem z nepřijetí ze strany romských klientů.“

„Romové pracující ve službách sociální prevence dávají přednost pravidlům organizace před vlastními kulturními zvyklostmi.“

„Romové pracující ve službách sociální prevence vnímají nedostatky a úskalí, které s sebou nese poskytování dané sociální služby.“

Domnívám se, že téma Romů pracujících v sociální oblasti nabízí stále mnoho podnětů pro výzkumy. Jak jsem uváděla v diskusi, je možné na toto téma nahlížet různými úhly pohledu. V průběhu zpracovávání této práce mě např. napadlo, že by bylo velmi zajímavé zaměřit se ve výzkumu na Romy klienty a jejich vnímání romských a neromských pracovníků. Domnívám se ale, že k sesbírání potřebných dat by výzkumník potřeboval mnoho času, odvahy a trpělivosti a ani tak není jisté, zda by se vůbec potřebná data podařilo získat. Výzkumy takto zaměřené budou vždy velmi problematické, komplikované, ale pro společnost a svět sociální práce velice přínosné.

Seznam zdrojů

1. Bakalář, P. (2004). *Psychologie Romů*. Praha: Votobia.
2. Batueva, E. (2012). The Roma minority in the Czech Republic: scapegoats of modern history? *Ecumenical Review Sibiu / Revista Ecumenica Sibiu*, č. 4, s. 429-441.
3. Cohn, W. (2009). *Cikáni*. Praha: Sociologické nakladatelství.
4. Cox, D., Pawar, M. (2006). *International Social Work: Issues, Strategies and Programs*. London: SAGE Publications.
5. Československá republika (1927): *Zákon o potulných cikánech*. Sbíрка zákonů a nařízení státu československého [online]. Dostupné 20. 11. 2014 z <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1927/052-1927.pdf>
6. Davidová E., Uherek Z. (2014). *Romové v československé a české společnosti v letech 1945 – 2012*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.
7. Davidová, E. (1999). Ke způsobu bydlení, obživy a odívání. In Šuleř, P. a kol., *Romové: tradice a současnost* (s. 39 – 46). Brno: SVAN: Moravské zemské muzeum, Muzeum romské kultury.
8. Davidová, E. a kol. (2010). *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. Praha: Triton.
9. Disman, M. (2000). *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum.
10. Frištenská, H. (2003). *Analýza faktorů, ovlivňujících společenskou integraci Romů v ČR*. In Socioklub, *Analýza sociálně ekonomické situace romské populace v České republice s návrhy na opatření* (s. 16 – 25) [online]. Dostupné 20. 11. 2014 z <http://www.ncss.cz/files/finalni-zpravagrafiko.pdf>
11. GAC spol. s r. o., Socioklub (2010): *Východiska strategie boje proti sociálnímu vyloučení* [online]. Dostupné 20. 11. 2014 z http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_Strategie_soc_vylou_ceni.pdf
12. GAC spol. s r.o. (2006). *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a komunit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: MPSV ČR.

13. Hartl, P. (1997). Komunita občanská a komunita terapeutická. Praha: Sociologické nakladatelství.
14. Hendl, J. (2005). Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace. Praha: Portál.
15. Horváthová, J. (2009). Romové a výtvarné umění. In Kaleja, M., Knejp, J. (Eds.), Mluvme o Romech (s. 61 – 67). Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
16. Hübschmannová M. (2002): Roma in Czechia and Slovakia [online]. Dostupné 20. 11. 2014 z <http://rombase.uni-graz.at/>
17. Irvin D. Yalom (nedatováno): About Irvin D. Yalom [online]. Dostupné 20. 11. 2014 z <http://www.yalom.com/>
18. Jakoubek, M. (2009). Romská kultura – jedna z výrazných determinant chudoby a ekonomického neúspěchu Romů. In Kaleja, M., Knejp, J. (Eds.), Mluvme o Romech (s. 78 – 86). Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
19. Kajanová, A., Urban, D.(2009). Sociálně zdravotní situace Romů v ČR v současnosti. In Kajanová, A. a kol., Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami (s. 47 – 53). České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta.
20. Kaleja, M. (2009). Psychosociální paradigmaty romské rodiny aneb to, co ještě o romské rodině nevíme. In Kaleja, M., Knejp, J. (Eds.), Mluvme o Romech (s. 101 – 108). Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
21. Keller, J. (2012). Komunita – proměny nebo zánik. In Hruška – Tvrdý, L. a kol., Industriální město v postindustriální společnosti: Sousedství, komunity a lokality (s. 9 – 26). Ostrava: ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum, o. p. s.
22. Kenrick, D. (2003). Cikáni na cestě z Indie do Evropy. Olomouc: Univerzita Palackého.
23. Lázničková, I. (1999). Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje. In Šuleř, P. a kol., Romové: tradice a současnost (s. 53 – 58). Brno: SVAN: Moravské zemské muzeum, Muzeum romské kultury.
24. Mareš, P. (2002). Marginalizace, sociální vyloučení. In Sirovátka, T. (Ed.), Menšiny a marginalizované skupiny v České republice (s. 9 – 24). Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.
25. Mareš, P. (2006). Faktory sociálního vyloučení. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno.
26. Matoušek, O. (1998). Slovník sociální práce. Praha: Portál.

27. Matoušek, O. a kol. (2008). *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál.
28. Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
29. Moravec, Š. (2004). Sociální služby v prostředí romských společenství: problém etnicity poskytovatele. In Jakoubek, M., Hirt, T. (Eds.), *Romové: kulturologické etudy* (s. 155 – 167). Plzeň: Aleš Čeněk.
30. MPSV ČR (2014): Sociální služby [online]. Dostupné 20. 11. 2014 z <http://www.mpsv.cz/cs/18661>
31. Murphy, R. F. (1998). *Úvod do sociální a kulturní antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
32. Muzeum romské kultury (nedatováno): *Dějiny Romů* [online]. Dostupné 20. 11. 2014 z <http://www.rommuz.cz/dejiny/>
33. Nakonečný, M. (1992). *Motivace pracovního jednání*. Praha: Management Press.
34. Navrátil P., (2001). Poslání a cíl sociální práce. In Matoušek, O. a kol., *Základy sociální práce* (s. 184 – 186). Praha: Portál.
35. Navrátil, P. (2003). Sociální práce se sociálně vyloučenými: modely sociální práce, které jsou v souvislosti se sociální prací s menšinami hojně uváděny. In Navrátil, P. a kol., *Romové v české společnosti* (s. 36 – 55). Praha: Portál.
36. Navrátil, P., Musil, L. (2003). Základní pilíře sociální práce s romskými klienty. In Navrátil, P. a kol., *Romové v české společnosti* (s. 202 – 208). Praha: Portál.
37. Njegovan, R. B. (2001). Social integration of Roma people – the importance and remit of Roma media: a case study. *Trames: A Journal of the Humanities & Social Sciences*, č. 15, s. 102-119.
38. Pelíšková, V. (2000). Bydlení Romů v České republice. In Víšek, P. (ed), *Romové, bydlení, soužití* (s. 15 – 23). Praha: Socioklub.
39. Raichová, I. (1999). Romové a náboženství. In Šuleř, P. a kol., *Romové: tradice a současnost* (s. 64 – 68). Brno: SVAN: Moravské zemské muzeum, Muzeum romské kultury.
40. Romaninet (2011): A multimedia Romani course for promoting linguistic diversity and improving social dialogue: Report on Roma people[online]. Dostupné 20. 11. 2014 z http://www.romaninet.com/ROMANINET_Cultural_report.pdf

41. Samková, K. (2011). Psychologické důvody sociálního vyloučení Romů. Praha: Blinkr.
42. Strauss, A. Corbinová, J. (1999). Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie. Boskovice: Albert.
43. Ševčíková, S. (2004). Hodnoty a zvyky Romů v České republice. In Sirovátka, T. (Ed.), Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin (s. 117 – 136). Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií: Georgetown.
44. Šimíková, I. (2003). Romové jako sociálně vyloučená skupina. In Navrátil, P. (Eds.), Romové v české společnosti (s. 56 – 78). Praha: Portál.
45. Vašečka, I. (2002). Migrácia Rómov z ČR a SR – príčiny a potreba intervencií. In Sirovátka, T. (Ed.), Menšiny a marginalizované skupiny v České republice (s. 224 – 247). Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.
46. Zákon o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů. Zákon č. 273/2001 Sb. v účinném znění ke dni 1. 1. 2003
47. Zákon o sociálních službách. Zákon č. 108/2006 Sb. v účinném znění ke dni 1. 1. 2015